БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. ИЮЛЬ 16 СРЕДА № 165 (8011).

Өртээ 2 көп.

АЛЫЗЫНДАН АКЫ-ДУҢМА БАЙДАЛГА

Совет Эвилелинге ГДР-ниң партия-чазак төлээлериниң аалдап чораанының түннелдериниң дугайында

КАДЫ КЫЛГАН ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң болгаш Совет Эвилелиниң чазааның чалааның өзугаар 1969 чылдың июль 7-ден 14-ке чедир Совет Эвилелинге ГДР-ниң партия-чазак төлээлери албан өзугу-биле найыралдыг аалдаашкын кылып чоруп турган.

Аалдаашкын чүректің ханызындан акы-дуңма найыралга эрткен. Ийи күрүнеиниң удуртулчу партия болгаш күрүне ажылдакчылары ук аалдаашкынның үеэлинде ССРЭ-де, ГДР-де коммунистиг, социалистиг тургузуушкунуң, оларның аразында бүгү талалыг харылзааларны улам ханылдырының болгаш хөгжүдериниң база делегей политиказының эң чугула айтырыгларының талазы-биле савал-овалын калбаа-биле, үре-түннелдиг чугаалашкан.

Чугаалашкан бүгү айтырыгларның талазы-биле СЭКП-ниң, ГСЧП-ниң, Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң чазактарының сагыш-бодалдарының, ап турар практиктиг хемчегларының бүрүнү-биле чаңгыс эптиг ук чугаалажышкыннар бадыткаан деп, кады кылган медегелде чугаалаан.

Совет Эвилели биле Герман Демократтыг Республиканың улустарының аразында, Совет күрүне биле Социалистиг герман күрүненің аразында, СЭКП биле ГСЧП-ниң аразында акы-дуңма найырал, кады ажылдажылга чылдың-на улам сырый каттыжып, хөй талалыг, үре-түңнелдиг болуп турар. Олар марксисчи-ленинчи өөредиглиг социализм, коммунизм тургузуушкунуның хөрээгге боттандырар сорулгаларының чаңгыс эптиинге, үндезин национал, интернационалчы эргежыктарның дүүшкениге үндезилеттинген. Ийи күрүненің улустарының төөгүлүг дуржулгазы, боттарынга болгаш Европаның бүгү чуртларынга тайбыңны, айыл чок чоруку хандыр деп оларның чайгылыш чок тура-соруктуу ССРЭ биле ГДР-ниң аразында найырал болуп бодараан.

Герман Демократтыг Республиканың 1949 чылдың октябрь 7-де тургустунганы Германияның болгаш Европаның төөгүзүнге чаа үе-чаданы ажыктан. ГДР-ниң догуннаан келген 20 чылы — немец дерге демократия, социализм дээш, Германияның дайынзырак, империалистиг эрткен үеэнден чарыгы дээш, немец улустуң салым-чолунга шалынын эргилде болур үе-чада дээш ажылчын-тараачын немец күрүненің чөрби чыл дургузунда демисежин келгени ол. Бүгү диптериң улустары, чурттары-биле тайбыңнын, бүзүрежилге, найыралды хөгжүдериниң политиказын чөрби чыл дургузунда боттандырын келгени ол.

Совет Эвилели биле Герман Демократтыг Республиканың аразында сырый найырал болгаш кады ажылдажылга социалистиг интернационализмниң принциптерин, деп эргелиг болурун, бүрүн эргелерин, национал хамаарышпас чорунун хүндүлежирин, акы-дуңма өзу-биле дуузалажылгалыг болурун, эп-сеткил каттыштырылгазын барымдаалаан тургустунуп турар деп, кады кылган медегелге демдеглээн. Ийи күрүненің партиялары биле чазактарының аразынга үргүлүг сумележирин, информациялар солчуру ол принциптерни хүн бүрүнүң практиказынга улам четче боттандырарынга дуза чедирип турар.

Совет Эвилели биле Герман Демократтыг Республика боттарының харылзааларының кол принциптери болу берген кады ажылдажылга биле дуузалажылганы социалистиг чуртларның ийи талалыг, коллективтиг хүлээлгелерин барымдаалаан айыл чок чорунуң кезии, чугула звенозу кылдыр көрүп турар. Олар Варшава Керээзинде каттышкан социалистиг чуртларның акы-дуңма эвилелин бүгү хемчеглер-биле быжыглаар болгаш ооң камгалалын организастаарынга дуза чедирер.

Беш чыл мурнунда чарган Найырал, дуузалажылга болгаш кады ажылдажылга дугайында Кереэ ийи күрүненің аразында акы-дуңма харылзааларны калбартырының болгаш ханыладырының ур үе перспективаларын тодаргайлап берип турар деп, СЭКП ТК, ГСЧП ТК, Совет чазак, ГДР-ниң чазаа саналаан. Ол Кереэ ийи күрүненің кандыг-даа кижиныышкындан айыл чок турааның идегелдиг магадылалык берип турар.

Совет Эвилели болгаш Герман Демократтыг Республика боттарының даштысы политиктиг ажыл-чорудулгазына чаңгыс аай, дугурушкан угланышкынныг болурун боттандырып турар. Күрүнелерниң интилел тургузуулдан хамаарылга чокка оларның тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принципи делегейниң деп эргелиг кады ажылдажылгазының интизи-биле хүлээп көрдүнген үндезини болган турарын чедип алырыче Совет Эвилели биле Герман Демократтыг Республика түткүүн салып турар. Олар агрессияның болгаш дайынның империалистиг политиказынга удур, дайын айыылының одагларын чок кылыры дээш демисежин турар.

Улуг күрүнеэрек, антиленинчи түткүлдерин барымдаалап, делегейниң социалистиг системазын чарылдырарынча, делегейниң революсчу шимчээшкининиң чаңгыс эвин бүзүрынче угланган кыдат удуртукчуларының шугумун Совет Эвилели, Герман Демократтыг Республика буруу шаап турар.

Олар ССРЭ-ге, ГДР-ге болгаш социалистиг өске-даа чуртларга удур кыдат пропаганданың нүгүлдээшкининерин, амгы кыдат удуртукчуларының чорудуп турар нүгүл, чеңгээлер кылыр политиказын буруу шаап турар.

Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң Кыдатка хамаарыштыр чайгылыш чок бөрымдаалаар шугуму кыдат улус-биле найыралды камгалап, деткиври болуп келген, болуп турардаа. Кыдат улустуң эрге-ажыктары социализм чуртлары-биле, бүгү коммунистиг шимчээшкин-биле кады ажылдажылгалыг, чаңгыс эптиг болурун негеп турар деп, медегелде чугаалаан.

Талалар Европаның айыл чок чоруунуң айтырыгларын улуг кичээнгейлиг чугаалашкан. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер Европага тайбыңны болгаш айыл чок чорукту быжыглаарының калбөк, боттуг программазын саналдан үндүрген деп, олар демдеглээн.

Айыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле Европаның иниги төөгүлел хуралын чыылдырар дугайында социалистиг күрүнелериниң саналын Европаның хөй-хөй чуртары үнелеп харылаан. Совет Эвилели болгаш ГДР аңаа боттарының сеткил ханганын ук медегелде илергейлээн. Ийи таланың бодап турарын өзугаар алырга, билчиишкиче, бүзүрежилгеже болгаш чаагай ножа-хелбээ догуннаарыныче орукка улуг эгелээшкин Европаның улустарының конгрезин чыылдырары болур. Ону чыылдырарын Европа диптиң социалистиг күрүнелери, тайбыңга ыпак бүгү хөй-ниитизи түүлдүг деп көрүп турар.

Европада дүшкүүрүг байдалдың тыштын турар кол чылдагаанарының биргээн ГФР-ниң политиказының дайынзырак-өжөөнирек угланышкынны болбушаан турар.

Совет Эвилели болгаш Герман Демократтыг Республика Европаны чаа дайын айыылыдан камгалаар. Европаның улуг, биче бүгү күрүнелериниң интилел тургузуудан хамаарылга чокка оларның аразынга бүгү талалыг тайбың кады ажылдажылганың делгем оруун ажыдын бээр дээш боттарындан хамааржыр бүгү түүлдерни социалистиг ооң еске күрүнелер-биле кады ылырынга ылан интилелиг деп, медегелде бадыткаан.

Талалар экономиктиг, эртем-техниктиг кады ажылдажылганы улам быжыглаарының болгаш хөгжүдериниң айтырыгларын кичээнгейлиг чугаалашкан. Ийи чуртуң аразында бот-бодунга ажыктыг садыглажышкынның хемчээ соксаал чок угладын турар. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар машиналарны, дерглерни, чиг-этти болгаш чартык фабрикаттарны база улустуң хереглел бараанарын бот-бодунга ажыктыг кылдыр бержирин калбартын турган, бараан саарылгазын дыка улгаттырары төлевилеттинген деп, олар демдеглээн.

ССРЭ биле ГДР-де эртем, культураның болгаш уран чүүлдүң шапкын хөгжүп турары ол адырларның талазы-биле кады ажылдажылга чорудун болур аргаларын улам калбартын турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Германияның социалистиг Чаңгыс аай партиязы ийи чуртуң аразында акы-дуңма харылзааларның төөгүлүг хөгжүделиниң сорук кирикчи, углакчы болгаш организакчы күжү болуп турар деп, медегелде чугаалаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Германияның социалистиг Чаңгыс аай партиязының аразында социалистиг, коммунистиг тургузуушкунуң теория, практиказының, делегейниң коммунистиг, ажылчын шимчээшкининиң хөгжүдезиниң бүгү айтырыгларының талазы-биле сатыш-бодалдар бүрүү-биле чаңгыс эптиг деп, талалар сеткил хаңын демдеглээн.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралы коммунистиг, ажылчын болгаш бүгү хостакчы шимчээшкининиң улуг чедишкини, марксизм-ленинизмнин, пролетарлыг интернационализмниң принциптерин барымдаалап, бүгү делегейниң коммунистерининиң сырый каттыжышкының быжыглаарының оруунга чугула үе-чада болган деп, талалар чаңгыс эп-сеткилди-биле саналаан.

ССРЭ биле ГДР-ниң партия-чазак төлээлери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга боттарының чуртларында белеткел ажылын чорудуп турарының дугайын бот-боттарынга дыңнаткан.

ГСЧП ТК-ның Бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы В. Ульбрихтиң кадының экижээнинге холбаштыр сеткил ханышкынныг чугаалажышкыннар биле ужуражышкыннарының үеэлинде илергейлеттинген. Эш Вальтер Ульбрихке чүректің ханызындан байыр чедиргенин болгаш ооң чогаадыкчы күштериниң дүрген катап тургустуларын күзээнин дамчыдарын совет удуртукчулар дилээн.

ГСЧП Төп Комитеди, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлели болгаш Министрлер Чөвүлели Социалистиг герман күрүненің 20 чыл ооның байырлалынга келириче Совет Эвилелиниң партия-чазак төлээлерин чалаан. Чалалгага өөрүп четтирген сатыш-сеткилдиң илергейлеттингени-биле хүлээп алдынган.

КОМСОМОЛ КАДРЛАРЫ

Комсомолдуң бүгү ажыл-чорудулгазынга ооң удуртур кадрлары шиитпирлиг рольдуг. СЭКП ТК-ның ВЛКСМ-ниң 50 чылы болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң сорулгаларының дугайында доктаалында комсомолдуң кадрларын шилииринге, таарыштыр тургузарынга болгаш кижизидилгезинге, оларның марксисчи-ленинчи каңналыышынынга, комсомол организацияларында партийжи өзекти быжыглаарынга чогуур кичээнгейни салган турарын айыткан.

Бисте кадрлар-биле ажылдың ленинчи принципин удуртулга болдургаш, комсомолдуң кадрларын шилиирин, кижизидерин энижиткен болгаш ажыл-агый, культура тургузуушкунуңун херектерин шиитпирлээринге оларның бедик харыысалгалыг чоруу чедип алдынган. Райкомнарның, хооркомның бюро хуралдарынга, пленумнарынга комсомол кадрлары-биле ажылдың дугайын үргүлүг чугаалажып турар. Районнарның, хооркомның болгаш комсомол эге организацияларының удуртулгазында мергежилдиг кадрлар депшиттирген.

Амгы үеде республиканың комсомол организацияларында 277 комсомол белүктериниң удуртукчулары, 484 эге организациялар секретарылары, комсомолдуң хостаттырган 106 ажылдамчылары ажылдап турарлар. Комсомолда партийжи өзек быжыгып турар. Ам 420 СЭКП кежигүннери болгаш аңаа кандидаттар комсомол эге организацияларының секретарларында ийикпе комсомол белүктериниң удуртукчуларында ажылдап турар. Дыка хөй коммунистер ВЛКСМ-ниң область, район, хоорай комитетториниң составында сөңгуттурган.

Комсомолга партийжи өзекти быжыглаар талазы-биле Өвүр, Каа-Хем, Эрзин районнарда элээн ажылдар чоруттунган. Өвүрде 24 комсомол эге организацияларының секретарларының 9-зу коммунистер. Комсомолдуң удуртур органнарын билдилии-биле баштап, онаашкан ажылынга харыысалгазын бедидип турар аныяк коммунистер бисте хөй. Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунда комсомол комитединиң секретары аныяк коммунист Серекей Хертек, Чаан-Хемчикте «Искра» колхозта Саая Таспай, Улуг-Хемниң «УТКА 25 чылы» совхозта Татьяна Тугар-оол, Эрзинде «Мөрен» колхозта Александра Намдан ышкаш комсомол ажылын мергежилдиг удуртуп, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларын чогаадыкчы ёзу-биле көрүп турар ажылдамчыларны хөйнү адап болур. Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунга комсомол комитединиң секретары турган Михаил Сымчан ам ВЛКСМ-ниң район комитединиң бирги секретарынга депшээн.

Комсомол организацияларының секретарларында дээди эртемниг инженерлер, эмчилер, башкылар, недээ ажылагыйның специалистери хөй. Комсомол организацияларының удуртуу составын энижидер ажылдар Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарда элээн чоруттунган. Ынчалза-даа комсомолдуң Таңды, Тожу, Монгун-Тайга районнары комсомол организацияларының удуртур кадрларын шилииринге, оларга партийжи өзекти быжыглаарынче эвээш кичээнгейни салып турар. Таңды районда 39 эге организациялар секретарларының үүгле ужу коммунистер болуп тудар.

ВЛКСМ-ниң XV съездизи өзүп орар салгалдың коммунистиг кижизидилгезин чедишкинниг чорударда ооң удуртур кадрлары-биле ажылды сайзыраңгайыдары улуг ужур-дузалыг деп көрген. Ынчалза-даа комсомолдуң удуртур кадрларын шилиириниң, кижизидериниң ажылын ам-даа четпес боттандырып турар бис. Ол ажылды үүгле өтчёт-соңгулдалыг хуралдар таварыштыр көдүрүп турар. Бо талазы-биле үргүлчүнүң системниг ажылы четпес. Ооң уламындан чамдык комсомол организацияларының секретарларынга ажыл-ишчи болгаш политиктиг шынары шылгаттынмаан кижилер сөңгуттурып турганының фактылары бар. Чыл иштинде ийиден хөй секретарлар солчуп турар эге организациялар база турган.

Комсомол активиниң школалары чамдык районнарда тургустунган болза-даа, комсомол кадрларының өөредилгезин организастап турары чогуур негелдеге ам-даа четпейн турар. Комсомол ажылының теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларынга семинарларны доктаамал чыылдырбайын, аңаа бүгү активти четчези-биле хаара түтпайн турар. ВЛКСМ райкомнары, хооркому комсомол ажылдамчызы бүрүзү бодунуң ниити болгаш политиктиг билиин доктаамал бедиткен турарын чедип алыр ужурлуг.

Комсомолдуң райкомнарының, хооркомунуң кадрларын шилиир, ажылга таарыштыр тургузуп быжыглаар база кижизидер херекке чогуур кичээнгейни салыры чугула. Комсомолдуң эрткен район конференцияларындан дөрт биогы секретарь, сес ийиги секретарь солушкан, а ВЛКСМ-ниң Бии-Хем райкомунуң ийиги секретарын үш катап солаан. Тес-Хем, Каа-Хем, Таңды районнарга райком аппарадының ажылдамчыларын үргүлүү солуп турган.

Райкомнарның, хооркомнуң, комсомол комитеттериниң штаттан дашкаар ажылдап турар активтеринден комсомолдуң хостаттырган ажылынче депшидип болур аныяктар хөй. Ынчалза-даа чамдык райкомнар штаттан дашкаар ажылдамчыларны ам-даа тургуспайн турар.

Кадларны ажыл-хереечи чорукка дадыктырарының чугула хевири комсомол комитеттериниң үндүрген шиитпирлериниң күүселдези дээш харыысалгалыг болурунга оларны кижизидери болур. Комсомолдуң эге организацияларының удуртулгазынга эки белеткелдиг организакчылар турарын, комсомол кадрларының өөредилгезин, оларның онаашкан ажылынга бедик харыысалгалыг чоруун, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырын ВЛКСМ райкомнары болгаш хооркому чедип алыр ужурлуг.

Удавас комсомол организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдар эгелээр. Ол чугула кампанияга белеткел ажылдарын амдан эгелеп чорудар херек. Ол хуралдарга В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин калбаа-биле чугаалажыр, комсомол организацияларының ажылын улам сайзыраңгайыдарының, кадрлар-биле ажылды энижидериниң орултарын айтыр.

Партия организациялары комсомолду удуртурун энижидер, комсомол кадрларын кичээнгейлиг кижизидер, политиктиг болгаш организакчы ажылдың дуржулгазын оларга дамчыдып бээр ужурлуг.

СЭКП обкомунуң бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, облпрофчөвүлелде

1969 чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш садып алыр талазы-биле социалистиг чарыштың түннелдериниң дугайында

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел 1969 чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрер база садып алыр талазы-биле социалистиг чарыштын түннелдерин чугаалажып көргеш, колхозтар болгаш совхозтар мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планын чедишкинниг күүсеткен деп демдеглээн.

Күрүнеге сүт садарының чартык чыл планы 111,8 хуу, зүттни — 116,4 хуу, дүктүү — 130,7 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдыы-биле деннээрге, эт бүдүрери 1634,8 тонна, хой 14,9 мун баш көвүдээн, бүгү чүзүн малдарның хорамчазы кудулаан.

Эрзин районнуң ажыл-ишчилери эки түннелдерни чедип ап, сүт садып алырының планын 123,3 хуу, зүтти—108,3 хуу, дүктү—131,5 хуу күүсеткен, эрткен чылдыы-биле деннээрге, эт бүдүрерин 124,3 тонна, бир хойдан-на кыргылданы 70 грамм, төрүүр чүс баш малга онаштыр бызааны 2, хураганны 19 баш көвүдеткен, ооң-биле кады малдың баш санын өстүрген болгаш хорамчазын эвээжеткен. Өвүр, Каа-Хем районнарның малчыннары багай эвес көргүзүүлерлиг болганнар.

Ооң-биле кады республикада ниитизи-биле эрткен чылдың деннелиндей сүт бүдүрери 2690 тонна, дүк — 42 тонна эвээжээн деп, СЭКП обкомунуң бюрозу, Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел демдеглээн.

Таңды, Бии-Хем, Барыын-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары бирги чартык чылда сүттү бүдүрер база садып алыр талазы-биле боттарының болдунар аргаларындан кулу деннелдиг ажылдап, сүттү бүдүрерин болгаш садып алырын эвээжелиц, бир инекке онаштыр сүт саалдазын кудулатканнар.

Барыын-Хемчик, Чаан-Хемчик, Бай-Тайга районнар малдан чаш төл алырын дыка эвээжедип, 1968 чылдыы-биле деннээрге, бүгү чүзүн малдарның баш санын кызырган болгаш малдын хорамчазын көвүдеткеннер.

Күрүнеге сүт садарының планын Тес-Хем район, зүтти Монгун-Тайга район күүсеттээн.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелинин болгаш облпрофчөвүлелдин **доктаатканы болза:**

1969 чылдың бирги чартыының түннелдери-биле мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдеткени дээш СЭКП обкомунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин база облпрофчөвүлелдин шилчиир Кызыл тугун Эрзин районга тыпсыр (СЭКП райкомунуң секретары эш **Дарган**, райкүүсөм даргазы эш **Монгуш**, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш **Саң-Хөө**). Район мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын, малдың чаш төлүн камгалап алырын болгаш бүгү малдың баш санын өстүрерин бедитпишаан, күрүнеге сүт, эт, дүк садарының планын чедишкинниг күүсеткен болгаш малдын өлүп хораарын эвээжеткен.

СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, бүдүрүлге эргелелдеринге, партия организацияларының болгаш ажылагый удуртукчуларынга дараазында үүгүлерни дааскан: областың партия активиниң хуралынга хүлээп алдынган 1969-70 чылдарда мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң талазы-биле хүлээп алдынган хемчеглерниң чедишкинниг күүселдезин хандырарынче бүгү колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының кужениишкинин угландырар, кол кичээнгейни колан маллы өстүрүп көвүдеринче, тарып бооздылганын организастыг талазынче болгаш инектерниң сула эдержилгезинче, хой ажылында эдержилге кампаниязынче, а ол ышкаш чайгы одарларга малдың семиртилгезинче угландырар. Чайгы семиртилгеде малды дүне-хүндүскү кадатка тургуспушаан, ылангыя күрүнеге садар малдарны немелде ченнер-биле азыраарын организастаар.

В. И. Ленинниң 100 чылынга алдар кылдыр көдээ ажылагыйны хөгжүдер талазы-биле алдынган социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартыр.

БЕДИК ШАҢНАЛДАРНЫ ХҮЛЭЭП АП ТУРА...

Совет цирк уран чүүлүнге ачы-хавыяазы дээш РСФСР-ниң Дээди Совединин Президиуму бо чылдың январь 9-тағы Чарлыы-биле тыва цирк бөлүүнүң удуртукчузу РСФСР-ниң алдарлыг болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Владимир Базыр-оолович Оскал-оолга РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ УЛУСТУҢ АРТИЗИ деп атты тывысканының дугайын ынчан солуннарга парлаан болгай.

Дүүн РСФСР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң даргазының оралакчызы Б. Ш. Долчаңмаа ол хүндүлүг атты тывысканының дугайында Грамотаны сураглыг цирк артизи эш В. Б. Оскал-оолга байырлыг байдал-биле тывыскан. Чоокта чаа Якут АССР-ге эрткен тыва уран чүүлүн болгаш литератураның неделязынга киришкеш шылгарангай чедишкиннерлиг болганы дээш ол республиканың Дээди Совединин Президиумунуң ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-биле тыва цирк бөлүүн шаңнаан.

Ону база дүүн эш В. Б. Оскал-оолга тыпсын берген.

Шаңналдарны тыпсын турган эш Б. Ш. Долчаңмаа тыва цирк бөлүүнүң удуртукчузунга болгаш ооң артистериңе улам-на улуг чедишкиннерлиг болурун күүсээн.

Бөлүктүң удуртукчузу В. Б. Оскал-оол бедик шаңналдар дээш өөрүп четтиргенин илеретпишаан моон соңгаар-даа чонга төлептиг бараан болурун, улам эки ажылдаарын хүлээнген.

Аймыырлыг ховузунда

Чер андарыкчыларының үшкү республика конкурузу

Июль 11-де Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Булун-Терек салбырының девискээринге чер андарыкчыларының үшкү республика конкурузу болуп эрткен. Аңаа Тываның тос районнарының 40 чер андарыкчылары киришкен. Чүгле Өвүр биле Тожу районнар боттарының төлээлерин чорутпаан.

Чер андарыкчылары үш хевирге маргышкан: аңдарарынга, тракторну эки башкарарынга болгаш викторина тыварынга. 15 ажыг кижидей тургустунган судья коллегиязының составынга Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, областың көдээ ажыл-агый профэвилелиниң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының төлээлери киришкен.

Бо чылын болуп турар чер андарыкчыларының конкурузунуң бир онза үүлү чүл дээрге, аңаа үш хереэжел механизатор келгениңде. Ол болза тос чыл механизатор стажтыг, Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозундан Монгуш Кувискаалчы, Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозундан Анчын Дамчый болгаш Улуг-Хемнин «Найырал» совхозундан Елена Нәжап болган.

Комсомолчу Анчын Дамчый үш чыл дургузунда селлышкитеп, прицепщиктеп ажылдаан. Ооң соонда ол Кызылдың № 3 профтехучилищезинде дооскаш, трактористі мергежилди чедип алган. Моон мурнунда ол ДТ-54 деп трактор-биле чер андарыш, илиптеп ажылдап турган. Ам Анчын Дамчый чаа ДТ-75 тракторну хүлээп алган.

Хүндүскүнүң үш шак үеэнде маргылдаа доозулган. Түннелинде бирги черни Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң механизатору Владимир Ситников алган, кош дүүрге-биле шаңнатышаан, ам удавас Красноярск хоорайга болур Сибирь аонаының чер андарыкчыларының конкурузунга киржир эртеги чедип алган.

Ийиги черде Дуржулга станциязының механизатору Дмитрий Червапёв, ушкузунде Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң трактористи Валентин Калягин.

Хереэженнерден бирги черни Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң механизатору Монгуш Кувискаалчы алган, хол шагы-биле шаңнаткан.

Районнар аайы-биле Бии-Хем район 134,3 балладыг болуп, тиилекчи болган. Ийиги черде Таңды район, ушкузунде Каа-Хем.

К. ОЮН.

Чурукта: конкурстуң тиилекчилери В. СИТНИКОВ биле М. КУВИСКААЛЧЫ оларның шаңнал ап турары.

Авторлуң фотолары.

ГДР-ниң партия-чазак төлээлери Москвадан чаныпкан

МОСКВА. (СЭТА). ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Штофка баштаткан ГДР-ниң партия-чазак төлээлери июль 14-те Москвадан төрээн чуртунче чаныпкан. Олар СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалааның өзугаар бистің чуртувуска албан өзугу-биле найыралдыг аалдаашкын кылып чоруп турган.

ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шиметтинген Внуково аэродромунга немец өнүктерин эштер Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Б. Ф. Катушев болгаш өске-даа албан кижилери үдээн.

3 килограммдан куду эвес

Республикада уксаажыдылгалыг хой ажылдыг ажыл-агый болур «Элегес» совхозтуң теп Кулузун салбырының төвүнде хой кыргылдазы чоруп турар. Совхозта 26 муң баш ажыг чартык нарын болгаш нарын дүктүг хойлар бар.

Ындыг хойларга күсү агарлаашкын чоруттас болгаш чаңгыс чорудар кыргылданы арай орайтап эгелээр. Амгы үеде кыргылда пунктузунда ажыл-иш хайныышкынныг. Кыргылда чаа орту кирген.

Республиканың өске ажыл-агыйларынга бодаарга, мында дүктүң дүжүүдү элээн бедик. Баштай кыргаан хойларның дүгү ортумаа-биле 3 килограммдан кудулаваан. Хойжу М. Нордуп-оол төрүүр хой бүрүзүнден 4 кг 342 грамм дүктү алгаш, дээре көргүзүглүг болган. Оң дараазында О. Бавуун-оолдуң төрүүр хойларының ортумак кыргылдазы 3 кг 878 грамм, С. Кержин-оолдуң—3 кг 454 грамм, О. Оранбалдың — 3 кг 360 грамм болган. Кошкарларны болгаш ирттерни кыргыыр болза, дүк оон-даа хой болур. Совхоз бо чылын хой бүрүзүнден 3 кг 400 грамм дүк алыр деп планнаан. Бо план ажыр күүсеттинер деп санап турар.

Күрүнеге 86 тонна дүк садар хүлээлгениң деңнезин ам күүсеттинген.

Кыргылда пунктузунда электри кыргылданың ийи агрегады ажылдап турар. Оларның бирээзи хойну хүлүвейн кыргыыр арганы, өскези хүлүп алгаш кыргыыр бөдүүн арганы ажыглап турар. Хүнде 29 хой кыргыыр тургаш, 45 хой чедир кыргып, норманы бүдүн чартык катаптан ажыр күүседип турар кыргыкчылар хөй. Дүктү деңзилээр, арыглап сорттаар, пресстеп савалааш, Кызылче чорудуп турар.

Кыргылда пунктузунуң чанында дүштеки чемни белеткээр тускай столоваяны ажыткан, ынчангаш кыргыкчылар дүште бажыңнарынче тарап чорбас болгаш артык үе чарыгдавас.

ЧУРУКТА: мурнакчы кыргыкчы Светлана Монгуштуң хой кыргып турары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Бүрүн белеткелдиг ужуражыр

Партийжи өөредилге

Бистиң партиявыстың политиказын, оон сорулгаларын болгаш амгы үеде делегейде болуп турар нарын болуушкуннарны чүгле марксисчиленинчи теория-биле эки чепсегленген шыырак билиглиг кижилер шын сайгарып, чопга ханы тайылбырлап берип болур.

СЭКП-ниң Тожу райкому болгаш ында партия организациялары бо чүгула партийжи негелдени күүсеттишаан, коммунистерниң идей-политиктиг билиин бедидеринче улуг кичээнгейни салып келген. Коммунистерниң кол нуруузу политшколаларның янзы-бүрү хевиринде өөренип турарлар. Бо өөредилге чылында районга политиктиг 11 эге, марксизм-ленинизмниң үндезинверин өөренир 3 школаны, теоретиктиг 6 семинарны тургускан турган.

Оларга 370 кижи хаара туттунган, 71 коммунистер марксизм-ленинизмниң теориязын бот-өөредилге-биле өөренип эрткен. 39 коммунистер партия активниң школазынга, 16 коммунистер чурттуң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге заочно өөренип турган. Өөредилгениң бүгү хевирлеринге бүгү коммунистерниң 80 ажыг хуузу хаара туттунган.

«Тоора-Хем» совхозтуң төвүнде, оон Май бири салбырының төп сүт-бараан фермазында, Ырбан суурда, хандырылга конторазында эге политшколалар (пропагандистери эштер Я. Дамба, К. Кара-Сал, В. Агбан, Н. Куликова), район төвүнде марксизм-ленинизмниң үндезинверин өөренир школа (эш А. Загайнов), Азас ортумак, Ий сес чыл школаларында, район эмнелгезинде семинарларга (эштер Г. Кол, Е. Бады, В. Куденов) кичээлдер бедик идей-теоретиктиг деңнелге эртип турган, оларга өөредилге программазын чедишкиниг дооскан.

Кичээлдерге киришкеннер аза-ла дыңнакчылар болуп олурбайн, харын өөренип турар материалдарны сайгарарынга идепкейлиг киржип, боттарының бодалдарын, ол-бо темага хамаарыштыр канчаар билип алганын чугаалагылап турганы кончуг солун.

Партия школаларының пропагандистеринге эн-не шыырак белеткелдиг, дуржулгалыг кижилерни шилип киргени чугаажок.

Пропагандистерниң хой кезии боттарының теоретиктиг билиглерин СЭКП обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң полит-чырыдыышкын бажыңының шугуму-биле организастаан семинараарга бедидип турган. СЭКП райкомунуң шугуму-биле пропагандистерниң ийи семинарын чоруткан.

Пропагандист дээр бедик хүлээлгезин ак сеткилдиг, партийжи ёзу-биле күүседип, дыңнакчыларның бедик хүндүткелин чедип алган пропагандистериис эштер К. Кара-Сал, Я. Дамба, В. Агбан, В. Новиков болгаш өскелер-даа деп өөрүшкү-биле демдеглээр бис.

Олар өске бүгү хемчеглерден аңгыда, кичээлдерге келбейн барган дыңнакчыларның чылдагааны дораан тып турташ, чагып, сүмелеп, бир эвес онза чылдагаан чокка кичээл үскен болза, хемчег алырынга чедир партия организациязынга айтырыгны тургузуп турганы ажыктыг түңнелдерни берген. Өөренип турарларның билииниң шынарын контрольдаары-биле зачёттар хүлээп ап турганы солун. Ол чорук дыңнакчыларның өөренип эрткен материалдарны эки билип алырынга идигни берип, кичээлдерге сонуургалын, харыысалгазын бедидип турар.

Партия өөредилгезиниң түңнелдерин кылгылааш, Сыстыг-Хем, Хам-Сыра дээн ишкаш аңныыр ажыл-агый черлеринде партия организацияларының политиктиг өөредилгеже кичээнгейни кошкадып, оон ажылын кончуг четпес удуртуп келгенин демдеглээн бис. Оларга политшколалар 3—4 кичээлдер ылгылааш, ажылын оон-биле соксатканнар. Моон бир кол чылдагааны—партия өөредилгезиниң четчелээшкининиң үезинде дыңнакчыларның билиг, ажыл байдалының деңнелин чедир өөренип көрбээнинде.

Тоора-Хем ортумак, Ий кадыкшыдылга школаларынга семинарлар эренгей-байдалга, куду деңнелге эткен. База бир кол четпес чүве — марксизм-ленинизмниң теориязын бот-өөредилге-биле өөренип турарларга хамаарыштыр чогуур контрольду багай тургусканы болур. Ындыг байдал «Тоора-Хем» совхозтуң чамдык коммунистеринге хамааржыр.

Район төвүнде марксизм-ленинизмниң үндезинверин бот-өөредилге-биле өөренип турар коммунистер-биле теоретиктиг ажылдарга хамаарыштыр консультациялары, беседаларны, план ёзугаар хемчегларни алаа-даа, ындыг ажылды өске черлерге чедир кылбааны бистиң буруувус.

Коммунистерниң политиктиг өөредилгезин бедик шынарга чорудары оларның партийжи сагылга-чурумун быжыглаап, бүдүрүлгеге ажылын, чонга авангардчы ролюн, хой-ниитиниң ажылынга идепкейлиг чоруун белдидер. Маңаа чижекке «Тоора-Хем» совхозтуң «Май 1» салбырының сүт-бараан фермазын ап көрээли. Ферманың ажылы сөөлгү үеде эжижээн. Берге кыш тураажок, мал кыштаглаашкыны эки эткен. Мурнакчы · саанчылар, бызаа ажаакчылары, кадарчылар политшколага билини бедитпишаан, ажылын улам күштелдирген. Ол ам районнуң мурнакчы фермазы. Политшколага өөренип турган чүүлдерин амыдырал-биле холбаштырып, ону медерелдин-биле көөр дугайында дыңнакчылардың бодап турганы маңаа идигни берген дээрзинге чигининг чок.

Ындыг чижектерни районда ыяш ажыл-агый чериндеи база көргүзүп болур. Бо коллектив тудугда коммунистиг күш-ажыл бригадазы Россия Федерациязының ыяш ажыл-агый черлериниң тудуг бригадаларының аразында тилекчи болуп, социалистиг чарышка бирги черни алган. Ол коллективке алдар кылдыр район төвүнде күш-ажылдың алдарының тугун көдүрген. Коллективтиң кежигүннери коммунист эш В. Новиковтуң пропагандистээн эге политшколазынга өөренип турганнар.

Келир өөредилге чылын партииниң политчырыдыышкынының четкизинге делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Москвага болган Чөвүлел хуралының материалдарын ханы өөренири-биле эгелээр. Тожуның коммунистери болгаш бүгү чоңу В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга холбаштыр партииниң политчырыдыышкын школаларынга ленинчи тематикаже кол кичээнгейни салып турар дээрзи чугаажок.

Сорулга болза партииниң Уставының негелделеринге дүүштүр коммунистерниң идей-политиктиг билини бедидериниге шыңгыы контрольду партия организацияларындан тургузуп, коммунист бүрүзүнүң өөредилгениң кандыг хевирин шилип алырынга амдыгаштан дузалап, маңаа четчелээшкинни шын доозары болур.

Эрткен өөредилге чылында турган четпестерни чайладыр, политшколаларның ажылынга чогуур удуртулганы партия организацияларының талазындан хандырар. Ынчангаш партия чырыдыышкынының бо өөредилге чылынга бүгү талазы-биле бүрүн белеткелдиг ужуражырын чедип алыр бис.

С. ХИРЛИГ-ООЛ,
СЭКП Тожу райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи.

ТИИЛЕКЧИНИ ШАҢНААН

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелинин баштаар чериниң кежигүнү, коммунист Монгуш Доскумаага удуртқан сиген белеткээр звено бир трактор, 10 хол кадыры-биле Кара-Дыт деп черде мал чеми белеткеп турар. Баштайгы он хонукта 121 га черниң сигенин кестиргеш, 75 гектарын бөлүп алган. Он хонуктуң түңнелинде, сигенчи звеноларның аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, колхоз баштаар чериниң, партбюронуң шилчиир Кызыл тугу болгаш 20 рубль-биле шаңнаткан. Звено удуртукчузу эш Монгуш организакчы, ажыл-агыйжы чоруу дээш тускай шаңналды тывыскан.

Доскумаа Хунаевичиниң удуртқан звенозу 125 тонна сигенни белеткээр. Чоокку үеде бердинген даалганы ажыр күүседир сорулгалыг шудургу ажылдап турарлар. Ынчангаш сигенчилерниң кижи бүрүзү хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келген. Тракторист Иргит Бичинжик нормазын доктаамал 150—200 хуу чедирип, туруушкун чокка ажылдап турар.

Колхозтуң ногаа бригадазының Ондар Хорлуу удуртқан бүдүк-бүрү белеткээр звено № 1 сүт-бараан формазында ажылдап, 11 тонна будук-бүрүнү белеткээш, өл дүшпес черде салганнар. Ийме сес чыл школазының үстүү класстарының өөренікчилери 25 кижи ниитиниң малынга чем белеткээринге идепкейлиг киржип, 10 тонна будук-бүрүнү мооңдактап, шараан.

Сигенчилер ортузунда агитмассалыг ажылды калбартып чорударынче партия организациязы улуг кичээнгейни салган. Бо хүннерде лекторлар, политинформаторлар, агитаторлар сигенчилерге ССРЭ-ниң Дээди Соведниң VI сессиязының материалдарын, ылаңгыя ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри эш Громыконуң «Совет Эвилелинин делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының айтыыглары» деп илеткелин таныштырып турар. Агитхуудустарны, көргүзүглерни үндүрери чаңчыл болган.

Колхозтуң сигенчилери малга быжыг чем-суурну тургузар дээш шудургу ажылдап турарлар.

О. АРАКЧАА.

Кооператорларның чугула сорулгазы

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда ажылчын кооперацияга кадрлар ыарынмас, планныг онаалгалар чыл-чыл-да-ла күүсединнмес, самчыгдал-дудагдалдар өзүп көвүдеп турган. Бүдүрүлге болгаш чуртталга тудугларын чуруттайн келгени-биле садыгның хөгжүлдезинге болгаш ажылчы чоннуң хандырылгазынга таарымча чок байдалдар тургустунуп келген. Республиканың хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери ажылчын кооперацияның баштаар чериниң даргазын үргүлчү солуп, чаа кижилер чорудуп келгени-биле Кур-чер кооперациязынга садыг ажылынга мергежиндиг кадрлар шилип алдынмайн келген.

Хуучуларның хуралдарынга ажылчын кооперацияның ажылын сегидер талазы-биле санал-шүүмүүлел үргүлчү болуп келзе-даа, ажылчын кооперацияның баштаар чериниң даргазынга чаа келген кижилер четпестерни чайладыр хемчеглерни албайн, ажылдан үнүп турганнар. Тудугга тускайлаан акша-хөрөңги чыл-чылда-ла ажыглаттынмайн келгени-биле бүдүрүлге болгаш чуртталга тудуглары чедишпес боон келген. Ажылчын кооперацияның баштаар чериниң конторазы алгыды тудуп турар, бо тудугларны удавас доозуп, ажыглалга киирер. Бо чылын ажыглалга киирер тудугларга хереглээр материалдар четчири-биле бар. Кооператорларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле организастыг хемчеглер алдынын турар. Бүдүрүлге тудугларының болгаш чуртталга бажыңнарының сепхомудалдарын чогуур организацияларга киирип, улуг четпестерни узуткаарының арга-хемчеглерин сүмелеп, ажылчы чоннуң садыг хандырылгазын эжижидерин негеп келген. Кур-чериң көдээ Советиниң күүскомунуң, совхозтуң дирекциязының, партия, профэвилел организациялары-биле талазындан ажылчын кооперацияның ажылында четпестерни чайладыр хемчеглер ап, кадр дугайында айтырыгны республиканың хереглекчилер ниитилелиниң баштаар черинге тургузуп келген. Сөөлгү үеде чамдык хемчеглер алдынган, ажылчын кооперацияның баштаар чериниң даргазында коммунист С. Иргит ажылдай берген, организастыг хемчеглерни чорудуп, чамдык ажылдарны кылган.

Садыгны кадрларны четчелээр, бүдүрүлге болгаш чуртталга тудугларын кылыр талазы-биле ажылчын кооперацияның баштаар чери кол кичээнгейни салган. Кыжын аш-чем шыгжаар чылыг складты тудуп, ажыглада киирген. Чаа магазиниң тудуу чоруп турар болгаш ажылчын кооперацияның баштаар чериниң конторазын алгыды тудуп турар, бо тудугларны удавас доозуп, ажыглалга киирер. Бо чылын ажыглалга киирер тудугларга хереглээр материалдар четчири-биле бар. Кооператорларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле организастыг хемчеглер алдынын турар. Бүдүрүлге тудугларының болгаш чуртталга бажыңнарының септелгези, оттулар түүлдүң белеткели чоруп турар.

Кадрлар шилип алыр талазы-биле ажылчын кооперацияның баштаар чери көдээ Советтиң күүскому-биле, партия, профэвилел организациялары-биле кады чамдык ажылды чоруткан. Магазиннерде, складтарда садыг талазы-биле мергежилдиг кадрлар ажылдай берген. Кур-черде көдээ магазиниң садыгжызы Ондар Бавуу уруу-биле кады садыглап, бараан саарылгазының планнарын ай санында ажыр күүседип, ажылчы чонну эки хандырып турар. Дежурный магазиниң садыгжызы Роза Сарыглар, аш-чем магазининиң садыгжылары Мария Ондар өөнүң ээзи-биле ийилээр ажылдап, суурнуң чурттакчыларының хандырылгазынга үлегерлиг бараан болуп, хереглекчилерге мактадып турарын демдеглээри чугула. Автолавкаларның чолаачы-садыгжылары Максимов биле Бүрбү олар совхозтуң малчыннарын болгаш бригадаларын доктаамал кезип, ажыл-ишчилерни бараан-биле хандырып турар. С. Иргиттиң организастыг ажылдарны чорудуп келгени-биле ажылчын кооперация планныг онаалгаларын чедишкиниг күүседип турар апарган. Чижээ, бо чылдың бирги кварталында 52 муң рубльдиң бараанын ажылчы чонга садар турган, 61 муң рубль кылдыр күүсеткен. Апрель, май айларда 34 муң рубльдиң бараанын саарар тургаш, 39,6 муң рубль чедирген.

Самчыгдал-дудагдал кылыр чорук-биле демиселди күштелдирген. 1969 чылдың эгезинден бээр самчыгдал-дудагдал болбаан, чыл эгезинде турган 30 муң ажыг рубльдиң самчыгдал-дудагдалы ам 26 муң рубль чедир кызырылган ийикпе азы дөрт муң ажыг рубль эгиттинген. Улус кырында өре-самчыгдалды эгидип алыр талазы-биле ажылчын кооперацияның баштаар чери, бухгалтерия аппарады болгаш даңгыы комиссиязы шинтпирлиг хемчеглерни алыры негеттинин турар.

Кур-черниң ажылчын кооперациязының ажылында четпестерни чайладыр талазы-биле кылыр ажыл хөй. Садыгда дешилгелиг түүлдерни ажыглап, магазиннерни, ниитиниң чемненилге черлерин эде дерип, садыгжыларның ажылдаарынга, хереглекчилерге таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула.

Совхозтуң төвүнде столовая эде дериттинмээн, кылып турар чеминиң ассортиментизи кызыы, арыг-шевер байдал чогуур негелдеге четпейн турар. Столоваяның септелгезин кылып, эде дериирин хуучулар санаалдап турар.

Хуучуларның мурнунга отчёттарын кылып, оларның санал-оналдарын, чагыг-даалгаларын ап, В. И. Ленинниң төрүттүнгениниден бээр 100 чыл болуруң күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткуур дээш, социалистиг чарышты калбартып, садыгда четпестерни чайладыр талазы-биле эгелээн организастыг хемчеглерни кошкаш кылбайн үргүлчүлээри Кур-черниң кооператорларының кол сорулгазы ындыг.

Л. ЛОПСАН.

ЖУРНАЛДАРНЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ ДУГААРЫ

«АГИТАТОР» № 13

СЭКП ТК-ның «Агитатор» журналы парлалгадан үнген. Ону «Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралының түңнелдериниң дугайында» СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң 1969 чылдың июнь 26-да хүлээп алган доктаалы-биле ажыткан.

«Политиктиг ажылдың кол сорулгазы» деп эгелиг мурнуку үүлүнде партия комитетториниң делегей Чөвүлел хуралының документилерин болгаш материалдарын ажылчы чоннарга тайылбырлаар улуг сорулгазының дугайын чугаалап турар. Ол ышкаш Чөвүлел хуралдың документилерин пропагандалаары-биле холбашкан лекциялар, беседалар, илеткелдериниг чижек темазын берген.

«Ленин болгаш ленинизм дугайында беседалар» деп ниити эгениң адаанда И. Серовтуң «Чаа ниитилелдиң баштайгы тудугжулары» деп үүлүн парлаан.

«Бистиң информастыг семинарывыс» деп кезектен В. Корионовтуң «Амгы үениң чугула болуушкуну» деп үүлүн берген, ол акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Чөвүлел хуралының түңнелдериниң дугайында чугаалап турар. Оон дараазында И. Кузнецовтуң «Тараа ажаан алыышкыны — бүгү улустуң херээ», С. Горшковтуң «Далайжылар ээлчээн серемчилелдиг эрттирип турарлар» (ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң Хүнүнге), П. Лемещуктуң «Кан оруктарның аяннашкаа» (демир-орукчунуң Хүнүнге) деп үүлдерин киирген.

«Бүгү чурттарның улустарының амыдыралыдан» деп кезекте А. Кривельдиң Моол Арат Республиканың дугайында «Алдын үндезин» деп орук демдеглелин чыыткан. Ол ышкаш журналда чаа колхоз Уставының төлевилелин көдээде чугаалажып турар дугайында болгаш өске-даа материалдарны берген.

«ПОЛИТИЧЕСКОЕ САМООБРАЗОВАНИЕ» № 7

СЭКП Төп Комитединиң «Политическое самообразование» журналының июль дугаары чырыкче үнген. Ында коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Чөвүлел хуралының дугайында дыңнадыгны, «Амгы үе-чадада империализмге удур демиселдиң сорулгалары база коммунистиг болгаш ажылчын партияларның антиимпериалистиг бүгү күштериниң чаңгыс эви» деп Чөвүлел хуралдың хүлээп алган Документизин, «В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнуң дугайында» Кыйгырыын, «Тайбың камгалаарының Угуулгазын» парлаан.

1969—1970 чаа өөредилге чылында партия чырыдыышкынының пропагандистеринге болгаш дыңнакчыларынга дузаламчы кылдыр өөредилге-методиктиг консультацияларны берген. Методиктиг үүлдерни парлаарының даңзызын болгаш өске-даа материалдарны парлаан.

Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп харылаа салбырында почта улаачызы боон Афанасий Лубошников үр чылдарның дургузунда ажылдап турар. Ону коллектив эрткен чылын пенсияже дыштандырып үдээн. Ажыл-ишчи кырган өөнге аналаа олуруп шыдаваан.

Ол ам база катап-ла ынак ажылынче эргилип келген. База-да эрес-соруктуг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Афанасий Лубошников почтаны хүлээп ап туру.

Х. ОЙДАН-ООЛДУҢ фотозу.

В. И. Ленинниң төрүттүнгениниден бээр 100 чыл болганынга

БОЛЬШЕВИКТЕРНИҢ

Яков ГАНЕЦКИЙ.

Яков Станиславович Ганецкий (Фюрстенберг) (1879—1937 ч.)—польша база орус революстуг шимчээшкининиң көскү ажылдакчызы, 1896 чылдан эгелеп социал-демократтыг партияның кежигүнү. РСДРП-ниң V съездизинден партия Төп Комитединиң кежигүнүне соңгуттурган. Делегейниң империалистиг дайынының үезинде интернационалчы турушту ээлээн. Партия ажылының айтырыгларының талазы-биле В. И. Ленин-биле чагаа харылзааны идепкейлиг тудуп турган. 1917 чылда — Большевиктер РСДРП-ниң Төп Комитединиң даштыкыда бюрозунуң кежигүнү. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда харысалгалыг совет ажылга ажылдап чораан. 1935 чылдан эгелеп — ССРЭ-ниң күрүнениң революция музейиниң директору турган.

ОРУС КЫЗЫГААРДАН ырак эвес, аттыг кижи бүдүн чартык шак чорааш чеде бээр Галицияда Краков хоорайже Парижтен көжер деп большевиктерниң 1912 чылда болган Прага конференциязының соонда Ленин шинтпирлер алган. Россияга «Правдага» чоок турары, чагаа-бижикти дүрген алчырынга, партия организацияларынга инструкцияларны дүрген чедеринге ол эргежок чугула болуп турган. Ынчан мен Краковка чурттап турумда, Ленин болгунуң ол шинтпириниң дугайын менээ дыңнаткаш, хаан чазактың шагдаларынга тудуп берилтер айыыл оон бодунга таваржып болур бе дээрзин тодаргайлап көр деп ол дилээн. Австро-Венгрия ол үеде Германияның идепкейлиг киржилгезиниг-биле Россия-биле дайынга аажок белеткеннин турган. Ынчангаш Австрияның эрге-чагыргазы орус революстуларбиле хаан чазактың демиселин чигедиринге сонуургалы чок турган. Ону барымдаалааш, Ленин Краковче айыылаынмайн көжүп кээп болур деп санаа турган мен. Ол черниң политиктиг ажылдакчылары-биле чугаалажып, эргечагырганың байдалы-биле таныышкаш, бодумнуң бодап турганымның шынныынга бүзүрээш, ол дугайын Ленинге биживаан мен.

Ленин 1912 чылдың июнь 19-та (июль 2-де) Краковка чедип келген. Аалчылар бажыңынга бир-ийи хонгаш-ла, июньнуң 21-де (июльдуң 4-те) Звежинец кудумчузунда № 218 бажыңче ол көже берген. Хоорайның, оон кыдыкы суурларының планын болгаш орус-польша дылдарның словарын ап алгаш, Ленин чаа байдал-биле кончуг дүрген таныжып алган. Краковка чедип келгениниң соонда бүдүн чартык ай хире болганда, бир-ле катап Ленин мээн-биле чугаалажып олура, хоорайның чоок кавызында суурларның болгаш ында чурттап турар тараачыннарның дугайын чугаалап берген...

Краков тараачыннарның байдалын кончуг шын билип чугаалап турары болгаш Краков хоорайның кыдыгларын чараштыр чугаалааның дыннааш мен кайгай берген мен.

Мен мынча дидим:

— Владимир Ильич, маңаа чоокта чаа келдиңер. Бо хоорайның чоокку кыдыг черлерин, оон туржук, тараачыннарның байдалын ынчаар мергеп чугаалап турар, кажан ынчаар эки биле тыртып алганыңар ол?

Ильич, баштактанып мынчаар харыылады:

— Ол дээрге мээн чажыдым-дыр... Силер үргүлчү-ле бажыңнарга бузурнугуп олурар-дыр силер, а мен болза улуг хүннерде чадаг терге мунуп алгаш, хоорайның кыдыгларынче үнүп чоруп, тараачыннар биле таныжып турар мен. ынчаарга бо черинн хоорай чоогу кончуг чараш-даа болгаш солун...

Ленин болгунуң ол селгүүстээшкинин ажылдан хостуг шактарда кылып турган.

Владимир Ильичиниң кол сорулгазы болза Россияда партия-биле сырый харылзааны тургузары турган. Харылзаа удатпаанда тургустунган. Краков, чайын Паронин — бистиң большевикчи армиявыстың ёзулуг паараңы апарганнар. Бистиң аңгы-аңгы кезектеривистиң полководчулары аңаа доктаамал чыглып кээп турганнар. Бистиң дума фракциявыстың төлөөлекчилери-даа, партияның Төп база чер-чер комитеттериниң төлөөлекчилери, профессионал шимчээшкининиң, страхование кассаларының ажылдакчылары болгаш чамдык өске-даа эштер маңаа кээп турганнар. Маңаа чөвүлел хуралдар болгаш конференциялар өрткилеп турган. Пролетариаттың амгы болгаш келир үедеги дайзыннарынга удур хылыштарны маңаа дарганнап соп кылып турган...

Штаб кончуг эки ажылдап турган, организацияларже айтыышкыларны болгаш инструкцияларны чорудуп турган. Солуннарже үүлдерни бижип чорудуп турган. Принципиалдыг айтырыглар талазы-биле дума депутаттарының чугааларын маңаа ажылдап кылып турган. Ленинниң «Правдага» парлаттынган үүл бүрүзү, бистиң депутаттарывыстың думага чугаалаан чугаа бүрүзү буржуаз—помещиктерниң туружунче өлүмнүг согуушкунну берип турган...

Бүгү үлетпүр төптеринде ажылчын массаларның сагышсеткили 1914 чылда 1905 чылдың мурнуу чарында турганы ышкаш апарган турган. Кезек ыржым үе эткен, ажылчыннар капиталче күштүү-биле халдап турар апарган. Шинтпирлиг чаа тулчуушкуннар чоокшулап турары билдинип турар апарган. Бир эвес империалистиг дээрбечи дайын хып үнмээн турган болза, ажылчыннарның сөөлгү дайыны болбайн барган туруп-даа болуру магат чок, кым билир боор ону?

Интернационалдың «баштыңызы» деп адаттының турган дээрги Вандервельде ажылчыннарның ындыг дайынчы сеткил-сагыжын минпир ужурга таварышкан. 1914 чылда ол Питерге келгеш, ажылчыннарның өлөөн хой хуралдарынга баргылап, ажылчыннарның янзы-бүрү организацияларынга ол база чоругулаан болгаш ажылчыннарның кончуг көдүрлүүшкүннүг сагыш-сеткилин оон демдеглевейн баар аргазы чок турган. Ажылчыннарның ындыг көдүрлүүшкүннүг сагышсеткилинден ол «хувискаалчы» дыка корга берген. Ажылчыннар ортузунга большевиктерниң бедик алдар-салдарлыы ону онза коргудуп турган. Маңаа холбаштыр оон идея талазы-биле өңнүктери туружун улам-на ышкынып бар чыткан бистиң меньшевик-узуткакчыларывыс оон эвээш эвес дүүреп турганнар.

Ам канчаарыл? Ажылчыннарны большевиктерден канчап чарып алырыл? Бистиң меньшевиктеривис ол дугайын бодап-ла турган, бодап-ла турган, адак сөөлүнде оон аргазын тып алганнар. Ол аргазы үүү болганыл дээрге большевиктерни меньшевиктер биле каттыштырарыче албадаар деп бодап алганнар. Ол угланыышкынче ажылдап киринкеннер, ынчангаш II Интернационал орус организацияларының конференциязын чыылдырган, чугаалажар айтырыы оларны каттыштырары болган!... Меньшевиктер аажок амыраап турганнар. Дээди эрге-чагыргага, Интернационал чагыртырынче Ленинни албадаптар бодап турганнар.

1914 чылдың июльдуң 3—5-те (16—18) Брюссельге болган каттыжыышкын чөвүлел хуралы ол болган.

делегей бо хүннерде

Партия хүрээлениниң өзүлдези

ПАРИЖ. (СЭТА). Партияның департамент федерацияларының чаңчыл болдуруп чорудуп эгелээни байырлалдар үеэнде Франциянның Коммунистиг партиязының хүрээлениниге ийи муң ажыг кижи кирген.

«Юманите» солунунуң дыңнатканы-биле алырга, Иор биле Па-де-Кале департаментилерге эң улуг чедишкиннер чедип алдынган, аңаа 482 кижи ФКП-ниң хүрээлениниге кирген. Партияга кирген чаа кежигүннериң хөй нуруузу ажылчыннар болуп турар.

Франциянның Коммунистиг партиязы Францияга демократтыг чаартылгаларны чорударынга эргежок чугула шиитпирлиг күш болуп турар деп чүвени улам хөй санныг французутар билип турар дээрвин «Юманите» солун демдеглээн.

РИМ. (СЭТА). Италияның Коммунистиг партиязында кежигүн биледин солуур болгаш чаа кежигүннер киирип алыр талазы-биле чыл бүрүде чорудар кампания үргүлүлеп турар. «Унита» солунунуң дыңнатканы-биле алырга, 1.463 муң кижи 1969 чылдың биледин ам безин алган. Бо чылын ИКП-ге 88 муң хире кижи кирген.

Ленинчи бодал дириг

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң коммунистиг партиязы чуртка Ленининиң өөредиин пропагандалаарын улуг ужурдузалыг деп үнелеп турар. Компартиянның ТК-зының «Австраль» парлалга чери ам «Ленинчи бодал дириг» деп номну парлап үндүрер кылдыр белеткеп турар. Пролетариат диктатуразының ролунуң, аграр реформазының, империализм, социалистиг революция дугайында, оон-даа өске үүлдериниң дугайында В. И. Ленининиң чугаалаан бодалдарының баштынчызының төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур парлап үндүрер дээн болза-даа, аңаа парлаттынар үүлдер-биле ам безин муң-мун чилилер хүнүнүн-не таныжын турар: Чилиниң коммунистериниң органы «Сиглло» солун ол номлан алган үзүндүлерни парлап турар.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле чугаалашкаш, ол парлалга чериниң директору Ил Толедонуң демдеглээнин өзүгаар алырга, Чилиге Владимир Ильичиниң чогаалдары моон мурнунда база парлаттынып үнүп турган. «Австраль» парлалга чери Ленининиң «Коммунизмге «чөөнээриниң» уруглар аарыы», «Демократтыг революцияга социал-демократияның ийи тактиказы», «Капитализмниң тулган чадазы болур империализм», «Күрүне болгаш революция» чогаалдарын парлап үндүрген. Чилиниң Коммунистиг партиязы В. И. Ленининиң Латин Американың өске чурттарынга парлаттынып үнген чогаалдарын база чедишкиниг тарадып турар.

Вьетнам талазы-биле Париж чөвүлел хуралында

ПАРИЖ. (СЭТА). Вьетнам дугайында дөрт таланың чөвүлел хуралының ээлчеглиг, 25-ки, пленарлыг хуралы Делегей конференцияларының бажыңында болган.

Хуралга чүве чугаалаан Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның төлөөлериниң баштыңы Нгуен Тхи Бинь чөвүлел хуралга Революстуг түр чазак ойталаашкынының болгаш удурланыышкынның туружун өөлөөн дээр чүвениң дугайында АКШ-тың болгаш сайгон администрацияның чулчуруушкунун шиитпирлиг бурууушапкан.

«Париж чөвүлел хуралдың бурунгаарлап шыдаар азы шыдавазы Американың Каттышкан Штаттарындан хамааржыр апаар деп, Нгуен Тхи Бинь саналының түңнелинде чугаалаан.

«Дөрт таланың чөвүлел хуралының ам-даа чаңгыс черде таптавышаан турары болза, ындыг байдалдың кара чаңгыс чылдагааны , вьетнам айтырыын тайбың таарыштыр шиитпирлээриниң херээнге Никсониуң администрациязының ам дээрезинде күзел чогунуң фактызы болур» деп, ВДР-ниң төлөөлериниң удуртукчузу Суан Тхюи медеглээн.

Чөвүлел хуралда чугаалажып турар айтырыгларны Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң саналдан киргени он үүлдеп тургустуриган ниити шиитпирлээшкинге үндезилээш шиитпирлээр дугайын өске талалар-биле дугуржурунга. Вьетнамда дайынны узуткаар болгаш Вьетнамның черинге тайбыны катап тургузарынга дузалаар дугуржулгага ат салырынга белен бис» деп, Суан Тхюи оон ыңай чугаалаан.

АКШ-тың төлөөлериниң баштыңы Г. К. Лодж «дайынны соксадыр дугайында чаңгыс аай шиитпирни үндүреринге Каттышкан Штаттарының күзелдиниң» дугайын база катап чугаалаан. Ындыг болза-даа Г. К. Лодж Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң он үүлүүде тайылбырлаан вьетнам айтырыын ниити шиитпирлээриниң программазын политиктиг таарыштыр шиитпирлээшкинниң үндезини кылдыр хүлээп алырындан ойталаан.

Сайгон администрациязының төлөөлекчизиниң чугаазы база-ла ындыг уткалыг.

Сальвадор-гондурас месилдежиишкин

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадор-гондурас месилдежиишкинин тайылбырлавышаан, Коста-Рика парлалгазының демдеглээни болза, чоокку келир үеде кандыг-даа өскерилгелер болбас боор. «Кризис улам-на чидигленип бар чоруур».

Солуннарның дыңнатканы-биле алырга, гондурас самолёттар болгаш чадаг шериг кезектери Сальвадорнуң кызыгаарынга ойтур шавыышкынга таварышкан. Сальвадорнуң президентизи Фидель Санчес Эрнандес дүвүревес болгаш туттунар, Гондурастың талазындан чөпгээге алыспас деп, шериглерни кыйгырган.

Ынчаарга Гондурастың чазак радиостанциязы Гондурастың девискээринче Сальвадорнуң шургуп кирер бодап турар дугайында дыңнадыгны дамчыткан. Радионуң дыңнатканы-биле алырга, гондурас хамаатыларны массалыы-биле шөлүп үндүрүп турар. Сальвадорнуң чуртта бүгү ажылдан кылыр черни эжелеп алган 14 улуг чер эелел өгбүлелери месилдежиишкинниң организакчылары болгаш ыдалакчылары болур деп, радиостанция бадыткаан.

Сальвадор биле Гондурастың аразында тургустуңган байдалдың алыс чыядагааны болза, төп-америк ниити рынокта байдал болгаш ол чуртларда даштыкы, хамыктыг мурнунда америк монополияларның төргиидээшкини болуп турар деп, Коста-Риканың сан министри Оскар Бараона Стребер медеглээн.

Чурттуң мурнунга тургустуңган айтырыгларны шиитпирлээри-биле боттуг хемчегларны алырын кеэзеде негеп турар Сальвадорнуң Коммунистиг партиязы чөрүлдээни тайбың таарыштыр шиитпирлээри дээш туржуп турар.

Консультативтиг ужуражыышкын

БЕЛГРАД. (СЭТА). Бөлүглежилгелерге каттышаан чурттарның төлөөлекчилериниң консультативтиг ужуражыышкыны Белградка доозулган.

Ужуражыышкынның кижикчилери амгы үеде каяа-даа каттышпастың ролюн болгаш ужур-дузазын, тайбыңнын, айыыл чок чоруктун, каяа-даа каттышаан чурттарның ажыл-чорудулганын калбартырының айтырыгларын чугаалажып көрген.

Ужуражыышкынга түңнел документини хүлээп алган. Ужуражыышкынның кижикчилери каяа-даа каттышаан чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңларының конференциязынга чогуур белеткелдің соонда чорудар ажыл-чорудулганың дугайында санал-оналдарын солушкан деп, ол документиде чугаалаан.

ЮСФР-ниң президентиаи И. Броз Тито консультативтиг ужуражыышкынның кижикчилерни хүлээп алган.

⊙ ⊙ ⊙

Химиктиг чепсээн шенеп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Пентагон бодунуң АКШ-та үш шенелде шөлүнде медерелге халдаар газ болгаш өске-даа ыштыг-хоран бүдүмелдерин шенеп турар.

«Нью-Йорк таймс» солунунуң Вашингтонда корреспондентизи Хантер ынчалдыр дыңнаткан. Ол барымдаалар төлөөлекчилер палатазының бойдус курлавырларының айтырыгларының талазы-биле комиссия төлөөлериниң даргазы Реустуң негээнии өзүгаар камгалал министерствозунуң киирген информациязындан билдинген. Дагуйдеп аңыда база ийи шенелде шөлүнгө өлүмүг газты ажык агаарга шенээн. Аңаа медерелге халдаар газ шенелдезин кылганының түңнелинде, эвир чылын алды муң хире хөй кырылган. Балтмордан 25 километр ырак Эджвуд болгаш Алабама штатта Маклеллан деп далай өртээли ындыг шенелде черлери болуп турар деп, Пентагон миниин дыңнаткан.

Аңаа киирген документини өзүгаар алырга, армия бо чылдың апрельден июньга чедир Дагуйгеге өлүмүг газтың чүүл-бүрү 67 болгаш Маклеллан деп далай өртээлинге 47 хевирин шенээн. Эджвудка бо чылдың октябрьга чедир хораннаар газтың база 239 хевирин шенээр болгаш Дагуйгеге 358 янзы оон өске ыштыг-хоран бүдүмелдерин шенээн турар деп база дыңнаткан.

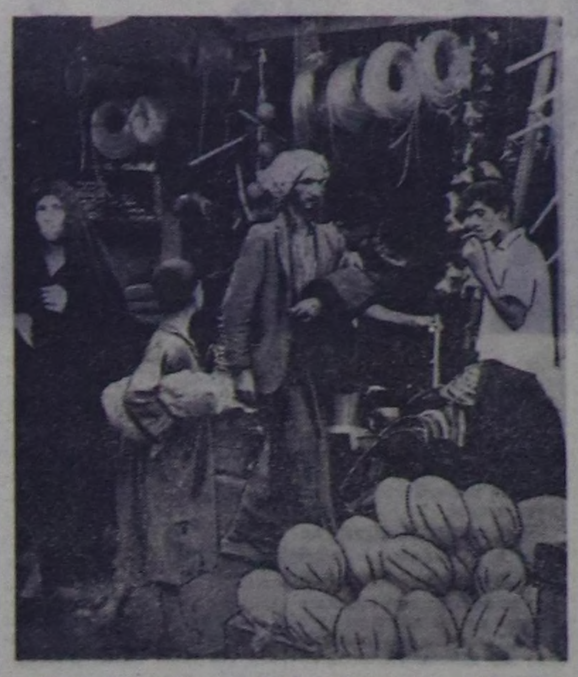

ИРАК. Багдад базаары (арабтыы-биле сук дээр). Бо болза, хоорайда хөй санныг чиңге кудумчуганнарлыг болгаш кайгамчык лаңгыыжыгаштарлыг чараш хоорай-дыр. Багдад базаары Чоон чүкке таарышкан бодунуң аян-шинчизи-биле даштыкы кижилерни магадады бээр. Базаардан ийеден эгелээш белен хепке чедир, чес-биле кылган аар-саар чүвелерден алдын, моңгун-биле кылган улуг өртектиг чүвелерге чедир «бүгү чүвени» садып ап болур.

ПАФ—СЭТА-ның фотозу.

ДАШТЫКЫДА чаа 1969 ЧҮҮЛДЕР

Аныяк туристер слёду

Республиканың аныяк туристериниң чаңчыл болган слёдунуң XVI-гызы июль 2-ден 6-га чедир Кызыл биле Кара-Хаан суур аразынга, Енисейниң оң таланы эриинге Вавилин ортулукка болуп эрткен. Аңаа Тожу биле Мөңгүн-Тайгадан өске районнарның бүгү-ле 28 тиилекчи отрядтары киришиннер. Бо чылын слёттүң бүгү маргылдаалары берге болгаш ажылы эң-не долу болуп эрткен.

Слёт 2-де нежээ ажыттынган. Аңаа Чырыдыышкын министерствозунуң министриниң ораланчызы эш П. Ф. Паршукова, СЭКП тыва обкомунуң школа кылдизиниң эргелекчизи эш Б. Л. Ондар, ВЛКСМ тыва обкомунуң школа кылдизиниң эргелекчизи Л. Д. Пала байыр чедирип чүве чугаалааннар.

Слётка шериг кеэзэ аалдап барып, «Зарница» деп шериг оюнну эрттирген. Эрзин ортумак, Өвүрүңү Торгалыг ортумак, Чааты 8 чыл, Кызылдың № 10 школалары шылгараан. Республиканың ДОСААФ чери берт черлерге мотоциклистерниң уран чоруп билирин туристерге магадаткан. Туристер «Мен Совет Заилелинге бараан болуп тур мен» деп Днепр манёврунуң дугайында документалдыг кинону сонуургап көргеннер.

Слёттүң түңнелинде бирги черни Туран хоорайның № 1 школазының туристери алган. Олар кубок болгаш бирги чергениң диплому биле шаңнаткан. Дараазында черни Кызылдың № 14 школазы ап, ийиги чергениң диплому болгаш вымпел-биле шаңнаткан.

Слёттүң 10 чыынды кижикчилерин, чамдык башкыларны Ленинградче баар халас путёвкалар-биле шаңнаан.

Слётка эстафета, чылда чурт-шинчилели, аян-чорукчу походтар, черниң уг-шиин тыварынга топографияга болгаш турисчи амыдыралга маргылдаалар болган. Оон аңгыда майгын тигеринге, боо адарынга, тыва хүрешие маргылдаалар солун болуп эрткен.

Июль 5-те турисчи ырларның байырлал кежээзи солун эрткен. Чүк-чүктен келген таалаңчыг ырлар одаг чырыынга, ракеталар одунуң, бенгаль оттарның чырыынга чаңгыланып турган. Дараазында хүн республиканың XVI слёду байырлалдыы-биле хагдынган.

Е. МЫНДЫРМАА.
Кызыл,
туристер станциязы.

КЫДАТТА БОЛУУШКУННАР

Хабаровскиде чугаалажыышкыннар

Амур девискээриниң кызыгаар хемнеринге суднолар аргыжылгазының талазы-биле холушкак совет-кыдат комиссияның 15-ки чөвүлел хуралы кыдат тала-биле чугаалашканы өзүгаар бо чылдың июнь 18-те Хабаровскиге эгелээн деп, моон мурнунда-лаа дыңнаткан болгай.

Кызыгаарның Амур, Уссури, Аргунь, Сунгача хемнеринге болгаш Ханко холунге эжиндиришкин чурумунуң дугайында база ол суг оруктарынга суднолар аргыжар байдалды тургузар дугайында 1951 чылдың совет-кыдат дугуржулгазын өзүгаар ук комиссия ССРЭ биле КҮР-нуң аразында кызыгаар хемнеринің девискээринге 1969 чылдың эжиндиришкин үеэнде суднолар эжиндиришкининге таарымчалыг байдалды тургузарын хандырары-биле холбашкан практиктиг айтырыгларны чугаалажыр ужурлуг.

Совет төлөөлер комиссияның мурнунга тургустуңган айтырыгларны таарымчалыг шиитпирлээриниге түүкүл салырын удуртулга болдурбушаан, 1969 чылда кылыр орук ажылдарының планын, ийи таланың суднолар аргыжылгазының чурумун чаартырын дугуржур база 1967—1968 чылдарның эжиндиришкин үеэнде кылган ажылдың дугайында талаларның илеткелдерин чөвүлел хуралга чугаалажыр деп санал киргген.

Кыдат төлөөлер комиссияның чугаалажыр эргелиг айтырыгларын чугаалажыр-даа диеийн, харын ССРЭ биле КҮР-нуң аразында кызыгаар хемнериниң аайы-биле кызыгаар шугумунуң эртери-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажырынче албадаашкын кылыр, 1951 чылдың совет-кыдат дугуржулгазын хынаар дээш, Хабаровскиге келген деп чүве ажылдың эң эгезинден тура-ла билдингир апарган.

Комиссияның ажылдан турган үеэнде «деңгээлиг эвес» керээлер дээр чүвениң дугайында кыдат төлөөлер айтырыг көдүргеп, чүүл-бүрү нүүлдүг медеглелдер кылган, кыжаныышкыннарны болгаш өске-даа негелделерин чугаалаан. Совет төлөөлер кыдат нүүлдээшкиннерге чогуур ойтур шавыышкынны бербишаан, чөвүлел хуралдың суднолар аргыжылгазы-биле холбашкан практиктиг айтырыгларны чугаалажырындан өскээр чайгылбазынче болгаш 1969 чылда кызыгаар хемнеринге эжиндиришкинге таарымчалыг байдалды тургузарын хандырарынче угланган шиитпирлерни үндүреринче бодунуң күженишкиннерин мөөңнээн турарынче түткүүн салган. Тодарлайлан чугаалаарга, бодунуң чедип алыр дээш тургустуңган сорулгазы болган ажыл-херектерни кылырынче комиссияны кыйгырган.

Кыдат эрге-чагырга черлери ук комиссияның ажылын ара соксаттырар дээни илдең сорулгалыы-биле июль 8-те Гольдин ортулукка турган совет сугжуларже чепсектиг халдаашкын кылган. Ол сугжулар 1951 чылдың совет-кыдат дугуржулгазын шыңгыы барымдаалап, ук ортулукка эжиндиришкин демдектерин септээри-биле холбашкан хүлээлгелерин күүседип турган.

Ооң соон дарый чөвүлел хуралдың ажылынга оон ыңай киржириниден өйталаанын кыдат төлөөлериниң баштыңы июль 12-де медеглээн.

* * *

Июль 13-те кыдат делегация бодунуң июль 12-де үзер дээн чугаалажыышкыннарын ам катап эгелээр дугайын медеглээн. Совет төлөө ол саналды хүлээп алган болгаш чугаалажыышкыннарны катап чорударынга беленин бадыткаан.

(СЭТА).

«Жэньминь жибао», Цзефанцзюнь» солуннар болгаш «Хунци» журнал Кыдаттың Коммунистиг партиязының 48 чыл болур оюнга капсырлаштыр директивтиг үүлдү парлап үндүрген. Апрельде ККП-ниң IX съездиниге чүве чугаалап турган, Мао Цзэ-дунуң берген ийи «эң чаа айтыышкыннарын» түүлде тайылбырлаан. Ол айтыышкыннарның утказы болза, «культура революциязының сорулгалары ам-даа доозулбаан» болгаш «партияның үүр бүрүзүн чурумчудар» ужурлуг. Маочулар «демиселди — шүгүмүчелди болгаш чаартылгаларны» үргүлүүлээрин негеп турар. Ол дээрге, «чаа өзүчурумга» таарымнас кижилерге удур апталганы чорудар болгаш дерзин үүлгедиглерни ам-даа үүлгедир дээни ол. «Партияның үүр бүрүзүн чурумчудары» дээрге, «ажык чоктарны чайладыр болгаш чаа кижилерни эллеп алыр» дээни ол деп, түүлде тайылбырлаан. IX съездиниң соонда ККП-ге чагдынып алгаш, маочуларның тургузуп турар чаа политиктиг организациязынга түгле Маонуң хуулгаазынныг чоруунга мелегей өзү-биле бүзүрелин көргүскеп кижилерни киирип алыр дээнин ол бүгү херек кырынга көргүзүп турар. Оон өске бүгү кижилерге «партияга киреринче төпшээреп болбас» деп, түүлде демдеглээн.

Ийи ай бурунгаар чулчуруаан бо чулчуруушкуннарын парлавышаан, маочулар амгы пекин удуртулгага шуут бараан болган чаа политиктиг организацияларны съезд соонда Кыдатка тургузарының бергелерин канчап-даа ажып эртип шыдавайн турар деп чүвени херек кырынга база катап бадыткааннар.

«Чер-черде чартык центризм болгаш бөлүглел нептерээн», «культура революциязындан чилчик үстүр чоруктун хөөнери» илереп, «дыш алыышкынын бээрин» негеп турар деп, түүлде миниигеп. Бурунуң найысылалында байдалдың чогумчуп турумчаанын ол чорук канчап-даа херечилевейн турар.

Пекиниң кудумчуларында шериг кижилер таңнылдап чоруп турар. Бажыңнарның ханаларынга төпшээрел чок бижимелдерни бижирин болдурбазын олар хайгаарап турар. Канчаарга-даа ындыг бижимелдер бо-ла көстүп келгилээр. Аныяктарны «доктаамал чурттаар» кылдыр шөлүп чорудуп турары көдээден дезип келген кижилерни аглап, сүрер, тудар талазы-биле шериг кижилериниң кара туразында ажылаашкынының дугайын меге аттыг авторлар сөөлгү үеде бижип турар апарган. Хол-биле бижээн лозунгар кудумчуларда, бажыңнар ханаларында эңдерилген, оон ужурунда оларны бүрүн дүжүрерин безин четтикпейн турар, а 75 харлыг Маога «төнчү чок узун назын назылаарын» күзээн плакаттарны ол лозунгларның кырынга чыпшырып турар.

Көдээже аныяктарны шөлүп үндүрер дугайында Маонуң директивазынга мурнуку хевээр шыңгыы удурланып турарын кыдат парлалга миниир ужурга таварышкан. Найысылалдың «Бэйцзин гунжэнь» солунунуң чоокта чаа дыңнатканы болза, Пекинге кара туразы-биле эзп келген студент чорааннар «корум-чурум чок чорукту тургузуп турар».

Солуннуң бижээни: «Пекинге келген бөлүк аныяктар армияның төлөөлекчилерин дорамчылап эттээр, радио-телефон белдирлерин күш-биле эжелээр болгаш ниитиниң эт-хөреңгизин үргедп турар». Солуннуң херечилээни-биле алырга, «бир ындыг бөлүк хоорайның өөредилге киддизиниң канцеляриязының эжини үрээш, чаза таварын киргген болгаш шериг пропагандистерин оортан үндүр сывырган, бажыңны үрен каан». Хөй бөлүк элээди ооллар Пекиниң «ревкомунче» чаза таварын киреринде ийи удаа оралдашкан, ынчалза-даа чепсектиг солдаттар оларны тарадыр сывырган.

Шөлүткен аныяктарның көдээ районнардан массалыы-биле дезип чоруп турар дугайын чурттуң хөй можуларының солуннары болгаш радиозу база дыңнаткан.

Аныяктарның таарымнас чоруунуң кедереп барганынга дүвүрээн «Жэньминь жибао» солун оларның ада, нелерингге шуут кыжанган. Аныяктарның ада, неин, дөргүл-төрелдери «Мао дарганың он-он чылдарда айыткан стратегиг айтылгазын күүседириниден өйталап турар-дыр» деп, солун бижээн.

Сөөлгү үш чылдарның дургузунда чүгле Пекинден безин 500 муң ажыг кижини көдээже шөлүп үндүргени билдинген. Маонуң бо чаа шенеделзинге удурланыышкын кедереэн турзажок, амгы кыдат удуртукчулар хоорайның хөй миллион чурттакчыларын күш-биле шөлүп үндүрерин планнап турар. Маочулар ылаңгыя долу эвес ортумак болгаш ортумак школаларның өөреникчилерин, студентилер чорааннарны күш-ажылга таарыштыр киреринде белдирлерин, радио-телефон белдирлерин, радиостанциялар-биле холбашкан улуг бергелерин ындыг арга-биле шиитпирлээрин оралдажып турар, түгө дээрге, үш ажыг чылдарда чуртка хөй школалар ажылдавайн келген болгаш дээди өөредилге черлери амдаа хаалчак хевээр.

Кол эелери «аңгы дайынчыларынга» санаттырган өг-бүлелерни база кедээже шөлүп үндүрер ужурдуг. Эвэ келгеш, чурттаар аргажок болган турзун дээш оларның бажыңнарын үргедп, бузуп каптар. Кыдат солуннарның бижээни-биле алырга, «Мао дарганың шугумунга удур хөделген» бүгү кижилерни дайынчар дээр. Маочу «ревкомнарда» бактаап, бот-боттарынга өжээннешкен бөлүглелдерниң төлөөлекчилерин база дайынчар дижир.

«Жэньминь жибао», «Цзефанцзюнь» солуннарның болгаш «Хунци» журналдың редакция үүлүнге дыңнатканы болза, ам Кыдатта бети-ле дээрге, 30—35 миллион «аңгы дайынчары» бар болгаш олар-биле «каттыжып болбас ужурлуг».

Маочулар чуртка дайын калчаараашкынының кедереэн байдалын боттарының талалакчыларын сырый каттыштырар, чуртта Маонуң шериг-бюрократтыг диктатураазының тергиидээшкинин быжыглаар дээш ажыглап турар. Чогумна харын Гольдин ортулукка Пекиниң чаа чөңгээн базала ол сорулгага бараан болган. Гайбын совет хамаатыларже чепсектиг халдаашкынны чурттуң иштинге антисоветизмни улам ыңай күштелдирер сорулга-биле иледе сагыштыы-биле үүлгеткен.

(СЭТА).

РЕВОЛЮСЧУ ТАКТИКАЗЫ

Ильич хөлчок хорадаан. Ооң ажылы кедергей хөй турда-ла, ындыг эзе-херек чок чүве кылыр ужурга таварышкан. Ол конференция кандыг-даа түңнел берип шыдавас деп чүвеге ол шуут бүзүреп турган. Большевиктер бодунуң революсчу тактиказындан кандыг-даа таварылгада ойталавастар, ынчаарга меньшевиктер болгаш дээрги Вандервельде болза харын-на большевиктерни ол тактиказындан ойталаарын чедип алыр дээш кыыдыы турганнар.

Делегацияны чорудар. Ындыг болза-даа ол делегация меньшевиктерге дүжүп бээр дээш эвес, харын оларга бөдэ бир политиктиг согуушкунну бээр дээш баар. Ильич делегацияны чорудар, ынчалза-даа кандыг-даа таварылгада бодуынаар барбас деп шиитпирлеп алган. Конференцияга бодуңар-биле киржип көрүңер деп сүмелеп турганымны утпаан мен: ооң авторитеди улуг ужур-дузалыг болгай, тактиказын өскертир талазы-биле меньшевиктертир салдар чедирери магат чок деп бодап турган мен. Ынчалза-даа мээн ындыг кенен бодалымны дыңнаан, Ильич каттырган. «Бир эвес меньшевиктер бисти эдерер деп бодааннар болза конференцияны чыып турганнарының херээ чок-ла болгай. Интернационалга аппарып алгаш мени кончуурун олар күзеп турарлар. Ындыг өөрүшкүнү оларга бербес мен. Шакүени ынчаар чидирери база хараадаңчыг-дыр, хөй чүве шуугап турарынга көөрде ажыл кылза дээре ийин аан» деп Ильич чугаалаан.

Ленининиң кончуг шын кылганына мен удатпаанда бүүрээн мен. Делегаттар чыглып кээп турганнар. Удатпаанда эштер большевиктер Инесса Армгид, Владимирский, Попов суглар чедип келген болгаш эң чөөн талазын эзлеп олуруп алганнар. Олар барык-ла чааскаанзыраттына берген турганнар, ынчалза-даа оларның сагыш-сеткили көдүрлүүшкүнүг эки болган. Мен Польшаның «розламовчулар» делегациязының составында кирип, аңаа барган турган мен.

Интернационалдың «сылдыстары» Вандервельде, Гюисманс, Каутский олар көстүп келдилер. Ында Плеханов-даа, Роза Люксембург олар-даа база бар болдулар. Олар шуптузу-ла большевиктерниң олурган талазынче хыйыртап көрүп олурлар: Ленин ам-даа келбээн, чок, ооалдаан боор, даарта көстүп келир боор... Вандервельде Россияның революсчу пролетариадының алдары дээш «изиг» чугаазын чугаалап, шиитпирлиг үе чоокшулап орарын айытпышаан, чаңгыс аай эп-сеткилдиг болгурунче кыйгырды. Күш—чаңгыс эп-сеткилде... Меньшевиктер ону деткээш, большевиктерниң чурум чогун чугаалап, каттыжар дугайында Интернационалдың негелдезинге чагыртырынга белеинин байырлыыбиле илереткеннер. Өскелер шуптузу база-ла ындыг аянныг кылдыр чугаалааннар... Өөрүнчүг сагыш-сеткилди большевиктер үреп турарлар. Большевиктер Вандервельдебиле маргыжарын «диттигип» турарлар. Күш — аңгы-аңгы удурланышкак шугумнарның каттышканында эвес, шынчы, революсчу тактикада, шын шугумда. Бистер меньшевиктер-биле каттыжарыдаа ойталаавайн турар бис, ынчалза-даа ынчаар каттыжарының негелдези болза, бир эвес меньшевиктер бистиң тактикавысты хүлээп алыр болгаш бистин доктаалдарывыска чагыртыры болур... Шак ындыг «бардам» чүве чугаалай бээр деп бистиң удурланыкчыларывыс бодавайн турганнар. «Силерлер харысалга чок ажылдакчылар силер, чүүү чугаалап турарыңарны безин билбейн тур силер! Ленин кайдал? Ол кажан келирил? Интернационалдың мурнунга буруудаашкынны ол ам дыңнаар ужурлуг» диижин, оон-моон чир-шоң дүжүп үнгеннер...

Ленин ажылдап турар, конференцияга кээп шыдавас деп большевик делегаттар эскет чок чугаалаарга, II Интернационалдан дээргилеринин арын-шырайын көрген болзуңарза ат чүве боор. Большевик делегаттар большевиктериниң Төп Комитединиң мурнундан чугаалап турганнары ол.

Большевиктер биле меньшевиктериниң аразында колкол чөрүлдээлерни чаап-чажырган болгаш ол арга-биле Россияның ажылчыннарын мегелээрин оралдашкан резолюцияны олар киргеннер. Ындыг резолюцияны бадылаарынга кирипшес бис деп большевикчи делегация медеглээн.

II Интернационалдың «баштыңчызы» Вандервельде большевик партиянның быжыг туруштуг төлөөлекчилерин коргударын оралдажып, мынча деп чугаалаан:

...Бо киргген резолюцияны бадылаарынга киржириниен ойталап турар ол кижилер боттарының ол буруулуг түүлүн миниип турарлар бе? Резолюцияда онза кандыг-даа чүве чок. Ооң моральдыг ужур-дузазы болза каттыжарының күзелин илередип турар. Чүүү кылып турарын ТК-ның төлөөлекчилери миниип турарлар бе? Оларны ийи шиитткечи шиидер апаар: Вена конгреси[1] болгаш орус пролетариат. Кандыг шииткел болурун олар билип турарлар бе? Резолюция дээш, аңы аңаа удур бадылап болур. Ынчаарга бадылаашкындан дадаглаазаар чоруқ болза дорамчылаашкын-дыр...» Вандервельденин чугаазында шынап-ла бир шын чүве бар болган: оппортунистериниң ол чыылган бүгү кампаниязын кочулап-шоодарындан большевик төлөөлер ойталавас турганнар. «Баштыңчының» кыжаныындан кым-даа кортпаан, большевикчи ТК-ның төлөөлери туюлунга чедир туруштуг боон артканнар. Ол болза большевиктериниң II Интернационал-биле сөөлгү ужуражыышкыны болган... Удаваанда дайын эгелээн. Ол хүндүлүг албан черниң бүгү иринишкини болгаш өскерликти бужар үүлгедин шынчы бүгү революсчуларга тодаргай көстү берген.

[1] *1914 чылда Венага делегейниң социалистиг конгреси чыглыр ужурлуг турган.*

Дайынга белеткелдің чоруп турарының дугайында дыка хөй чугаа болуп турган-даа бол, ооң эгелей бергени Ленинге куштүг дээшкиниг болган. Ол арыпкан ыпкаш көстүр турган, чугаа-сооду эвээжей бергеи, үргүлчү-ле боданып турар апарган. Ленин чаа байдалды анализтеп, оортан чогуур түңнелди кылып турган. Хөделиишкиниң чаа-чаа планнары ооң угаанында төрүттүнүп турган. Дайын үр үе иштинде үргүлчүлээр болгаш бүгү чурттарның ажылчы чонарынга кончуг улуг түргелдиг болуру билдинип турган. Буржуазия бүгү-ле черлерге социал-оскерликчилерниң дуазазы-биле чуртта бүгү күштү даштыкы ниити дайынга удур каттыштырар лозунгу идип үндүрерлер. Ол «бургфритниң» хоралыг кара сагыжын бүгү черлерге сойгалары эргежок чугула. Чоруп турар дайынның өзулуг уткашынарын дайылдажып турар бүгү чурттарда ажылчыннарга тайылбырлаары чугула. Олар дайынга удур демисежир ужурлуг деп чүвеге оларны бүүредири эргежок чугула. Буржуазия-биле кандыг-даа каттыжыышкын турбас, харын буржуазияга удур каттыжар. Дайын талазы-биле буржуазия тайбың турбас, харын дайынга удур дайынны чарлаар.

Ильичиге бүгү чүве тодаргай билдингир, ында чаа-чаа планнар белен бар.

Пороннвога, дайылдажып турар чуртка, Австрияга турган ооң ажылдаар болгаш ходелир аргазы чок турган. Шпионнап турар деп шын эвес сеиглээшкинге таварышкаш, удатпаанда ол кара-бажыңнаттырган. Кара-бажыңга оң бир хонгаш хостаттырганының соонда Ильич Швейцарияже чоруй барган.

Ол аңаа чеде бергеш, моган-шылаг чок күүлүг энергиязы-биле ажылдап киришкен. Россия-биле харылзаазын катап тургускан. Чаа байдалга ажылдаарының тодаргай инструкцияларын болгаш планнарын чоруткулаан. Ажылчын аңгыга шынчы хевээр арткан, өске чурттарда хөй эвес арткан революсчу социал-демократтарның арткан кезектери-биле харылзажып эгелээн. Чаа, III Интернационалды тургузарынга суурну белеткеп турган. Ильичиниң талалакчылары амдыызында эвээш боон турганындан ол бичин-даа кортпайн турган: код чүве—оларның шынарында. Ильич: «Эвээшдаа бол, экиэн дээре» деп формуланы кеэзеде барымдаалаар чораан.

(АПН).

Үш-Белдир курорт үгле бистің республикавыста эвес, харын бүгү чүртта калбак сураглыг. Даглардан баткан шашкын хемнер, эзимнер болгаш хемнер кадыр эриктерниң чалым туруглары, чүзүнбаазын кат-чимистер, ан-мен, балык-байлаң—бойдустуң бо бүгү чурумалдыг бүдүштери, байлактары кижилерниң сагыш-сеткилин чайгаар-ла хандыкшыдып келер.

Үш-Белдир курортка сезон санында ортумаа-биле 160 хире кижи эмненик, дыштаныр. Ол кижилерниң кадыын быжыглап алырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны ыында тургускан. Бо чылдың бирги сезонунда ол курортта бистің республикавыстың бүгү черлериндеи аңгыда, Красноярск, Норильск, Канск, Новосибирск, Черногорск хоорайлардан болгаш Хакас областан хөй-хөй кижилер эмненик келген.

Улуг эмчи В. Н. Пудов, эмчи Р. А. Астафьева, сестра Н. Ф. Толстова болгаш курорт столованзының ажылдакчылары келген кижилер дугайында онза сагыш салып, олар эки дыштанып, сегип алзын дээш бүгү күүсүн салып турарлар.

— Бистің курорттуң алдарадын сыкпас, курортчуларга бүгү талазы-биле таарымчалыг байдалды тургузар дээш боттарывыстан хамаарышкан бүгү-ле түүлдерни кылыр бис —деп, курорт директору Виктор Иванович Савчук чугаалап орар болду.

Авыралдыг аржаан суглуг Үш-Белдирниң ады-сураа улам-на алгып, кижилерниң кадыкшылын эгидип алырынга ооң ачы-дузаазы чылдың-на улам дээштиг болуп бар чыдар. Ам ында ийиги сезонның эмнедикчилерин, дыштанакчыларын манап, оларны өөрүшкүлүг уткуп алырынга белеткевин турар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Үш-Белдир курорттуң бирги сезонунуң дыштанакчылары — солагай талазындан оң талазынче Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы, хоочун чолаачы ООРЖАК КАРА-АШАК, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры МОНГУШ ЧОЛА, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи пенсионер МАКСИМ ШУМОВ, «Красноярскмаш» заводтуң мурнакчы ажылчыны термист ЮРИЙ КРУШИНСКИЙ.

И. ЦЕЛИЩЕВТИҢ фотозу.

Кыжа болгаш аңаа удур демисел

Малдың ижин-шөйүндүлеринге лента азы хендир хевирлиг курттар чамдыкта чоргулаар. Ол—малдың кыжалаар аарыы-дыр. Ооң-биле чергелештир кыжа аарыглары кижиниң кадыынга хораны база чедирип турар.

Кыжа аарыгларын тывылдырар гельминтлерниң чүс алдан хире янзы-бүрү хевири бар. Тургузаут, хевир авыы-биле болгаш халдавырлыг хораныың талазы-биле олар калбак лента азы хендир хевирлиг маңгыс курттар болгаш сорар «маңгыстар» деп ылгадыр. Оларның чуургажыгаштары хей иуруузунда довуракка, хирлиг сутта чугдунмаан ногаа, кат-чимис аймаанга, балык, хаван болгаш мал эъдинге, аарыг кижиниң чугбаан холунга, ыттын, моортайның дүктеринге чоргулаар.

Оларны кижи анаа көрүп шыдавас, чүге дизе чуурга чадазының үезинде олар азарганчыг, чүгле микроскоп-биле улгаттырган, эскерип каан болур. Ол чуургажыгаштар чамдык байдалдарда кижиниң аксыне ооң улуг хырын, шөйүндүдерже чем-биле кады кирип турумчуп, өзүп чедишкен улуг кыжа курттарже шилчөөп, тускай кадалыр диштери-биле шөйүндүлерге ызырыып, кижи организмиже чем бүдүмелдерин, ханыы соруп чивишаан, хоралыг ылгалыр бүдүмелдерин таралып турар. Чамдык хевирлери хан дамчыштыр бааржe, төп мөзже, өкпеже кирип, орта улгадып- өспүшаан, органнарны кемдедип, кижилерни ажыл кылыш шыдавас инвалид болдуруп турар таварылгалар ховар эвес. Оон аңгыда ол маңгыс кыжа курттар аарыг кижиниң иштинге чурттавышаан, салгакчы чуургаларын муң-муңу-биле ылгап турар. Олар шөйүндүден хан-биле кады таарымчалыг чымчак органнар: баар, өкпе, төп мөзже ханылап кирер. Хан дамырын дамчыштыр ол органнарның мырыңай иштин орта турумчааш, чоорту улгадып, хораның ылгап, маңгыс хевир-биле соруп чурттавышаан, эхинококк ыйлаңгызы болу бээр. Ол улам-на улгадып, тус органнарны кемдедип, организмни интизи-биле аартыр болгаш хомуданчыг түңнелге чедирип турар таварылга ховар эвес болгулаар.

Чоокта чаа республиканың кезер эмнелге салбырында бир райондан шинчилерилиг ийи адалышкы чедип келген. Уруу ам он бир харлыг. Мурнунда кадык турган. Ийи чыл бурунгаар чемге хөөн чок, шагыраар, чем соонда хөөн булганып, кустурар апарган. Чоорту оң талакы сакпак дужу аарыыр болу берген болгаш баар чоорту улгадып олурарын эскерип кааннар. Район эмнелгези бичии уругнуң баарында эхинококк барын каразып, ылап тодарадыры-биле төп эмнелгеже чоруткан турган. Бүгү талазы-биле хынамчалыг, долу шинчилгеин эрттиргениниң түңнелинде, баарның кыжа аарыы—эхинококкоз тодараттынган. Кезип эмнээриниң тускай аргаларыбиле баардан кыжаны ап каапкан болаа, ынчан кадык боон болур. Хынамчалыг, чогуур хемчеглерни баш удур чорудуп турган болаа, аарывайн барып болур турган ийик. Аарыгларны баш удур болдурбазы — ону эмнээринден белен болгаш кончуг ажыктыг.

Чинге шөйүндүге тыптыр пепень болгаш лента ышкаш кыжаларның чуургаларындан ижинге бир, ийи метр болгаш оон-даа узун кыжалар тыптыр. Ооң түңнелинде, олар ижинни диштери-биле кемдедириндеи аңгыда, шөйүндүге тырлып болур. Ындыг таварылгада ижинге кезиишкин кылгаш, оларны уштуп каптып болур. Кыжалар кижи организминде аарыгларга удур камталал күштерин кошкадып, аарымчал болдуруп турар. Чижээлээрге, кадык кижилерге денизэрге, гельминтозтуг кижилер согур шөйүндүүнүң ижар аарыы — аппендициттен болгаш өт-хавының, ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг аарыларындан болганчок-ла аарыыр.

Лямблиоз, описторхоз деп кыжа аарыглары чедир дузаттынмаан балыктарны чемге ажыглаарындан нептереп тараар. Күскү дужут үезинде чемге хөй кат, ногаа ажыглаттынары-биле холбаштыр ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг аарыглары-биле чергелештир кыжалаар аарыг база көвүдөр. Чылдагааны—ногааны чугбайын чиириндe. Бо бүгүнү эскерип, баш удур болдурбазының аргалары бар болгаш ол чүгле кижилерден хамааржыр.

Бичаа уругларның база улуг-даа кижилерниң кадыг албанынга бичии курттар, лента хевирлиг калбак кыжа кезектери чоруурун эскерип болур. Мындыг таварылгаларда эмчиге ыяап-ла көргүзүп шинчидер болгаш эрте эмнедир ужурлуг. Кыжадан аараан кижи арыштар, дүне үйгу ханы эвес, харын-даа аастан каразымаар суг төктүр, диштерин кыжырадып, кегжээр таварылгалар бар. Чамдык таварылгаларда арын база хавацнап болур. Каразынчыг таварылгаларда эмчи хыналдазын эртип турар болза ажыктыг болгаш гельминтлерни тодарадыры берге эвес. Кыжалаан кижилерни эмнээринге эки шынарлыг, күштүг эмнер бар болгаш чедишкиниг эмнеп турар.

Кыжа аарыы колдуунда бичии чаш назыда тыптыр. Ынчангаш ону болдурбазы-биле бичии уругларны арыг-силиг чоруккa кижизидип, чемненир мурнунда чуаар, ногаа, катчимисти хири-биле чивес, ыт, моортай-биле ойнавас кылдыр чанчыктырар херек. Ол ышкаш өт-бүлеге, чурталга черлерингe арыг-шеверни үргүлүү тургузар. Кыжалаан кижилерни эмнээриниң курстарын эрттирип, тускай диспансер үчүдунга бүрүткеп, өйшаанда эмчи хыналдазын эрттирип турар. Ону ыяап-ла сагып, эмчиниң чагыг сүмезин күүседир херек. Ниитилиг суг, аъш-чем хандырылгазын, кижилерниң боттарының, аалкодаанының арыг-шеверин шыңгыы сагыыры—кыжалаар аарыгны болдурбазының болгаш узуткаарының эң чугула аргазы болур.

О. МАРТАҢ-ООЛ,
терапевт.

Спорт

БАЛЫКЧЫЛАР МАРГЫЛДААЗЫ

Эрткен воскресеньеде Балыкчының хүнүнге турааскаткан спиниинг октакчыларының маргылдаазын Чагытай хөлге эрттирген. Балыкчы-спорттуларга ол хүн кончуг таарымчалыг болган. Даң хаяазындан эгелээш дээр аас, каан болган. Хөлде ыржым, чүгле чымчак салгын сугну бырлаңнадып турган. Ындыг хүн албек тывыштыг болур деп балыкчылар чугаалашкылаан.

Спиниингистер маргылдаазын эртен эрте, даң хаяазында эгелээри чугула. Шортан ышкаш балыктарны тударда, эртежик, олар аш турда, спиниинг октаары чугула. Ынчан дүн дургузунда тывыш, чемнипке таварыштаан шортаннар кылаңнааш демиргни балык деп бодаан, бо-ла сыырткыышты пактаптарлар.

Ынчангаш хүн үнмээнде-ле спортчуларның турлаа хөлде хемелериниче чоруурунга белеткениң эгелей берген.

Командаларны чыскаган, маргылдааның тугу кинскип үнген. Хемелиг кижилер маргылдаа эрттирер девискээрже тараан чорупканнар. 27 хемеден эриктен ырааны-даа, ол кавыдаазы-даа бар.

Эрикте көрүкчүлер база хөй чыылган. Оларның деткимчези база спортчуга чугула.

Маргылдаа эгелээн соонда, бир шак болгаш судьялар спортчуларның чедиишкинин хайгаарап коору-биле чорупкан. Чамдык кижилер чөгел төткен, куруг болду дээнин айтып хол чайып, аас-кежиктиглер туткан балыының санын айтып, салааларын көргүзүп турганнар.

Транспортчулар командазының кежигүнү Михаил Бонин маргылдааны эки эгелээн. Шынап-ла, маргылдааның төнчүзүнге чедир ол тиилекчи болуп арткан-даа. Эш Бонин мооң мурнунда-даа балыкчыларның спорт маргылдааларынга эвээш эвес катап тиилеп келген.

Маргылдааның баштайгы чадазында туткан балыктарны деңзилээн: Михаил Бонин 16 шортанны тудуп, деңзилеткеш, командазынга 60 баллды берген. Политехникум командазының кежигүнү К. Королев биле республиканың көдээ ажыл-агый министерствозунуң ажылдакчызы П. Зуев 35 балдарны алгылааннар.

Ийиги үе-чадада Константин биле Николай Зуев алышкылар спортчу мергежилин көргүскеннер. Кылаңнаашты ырадыр октаарынга оларга кым-даа четпээн. Кылаңнааштар 80 метр ыракка четкен.

Беш шак эрткенде түңнелди үндүрген. Автотранспортчуларның В. Казанцев, Н. Константинов, М. Бонин составтыг командазы 91,1 баллды ап, бирги черни эзлээн. Ийиги черде — көдээ ажыл-агый министерствозунуң (81,1 балл), үшкүзүнде — политехникумнуң (75,6 балл) командалары болгулаан.

О. ГАВРИЛОВ.

ИДЕПКЕЙЖЭЭН

Чоокта чаа Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң ажылчын, комсомол комитети совхоз төвүнге спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларны организастап эрттирген. Ийи хүн үргүлчүлээн спортчу маргылдааларга аныяктар хөй-биле киришкен. Ону сонуургаан көрүкчүлер-даа хөй болган.

Оюнның баштайгы хүнүнде маргылдаа хол бөмбүүнүң шөлүнге эгелээн. Борта тудугжуларның, чолаачыларның, школаның, контора ажылдакчыларының 4 командазы киришкен. Чидиг демиселдиң түңнелинде бирги черни тудугжу ооллардың командазы, ийиги черни чолаачыларның командазы алган. Даразында баскетболга маргылдашкан. Маңаа база-ла тудугжуларның командазы өскелерни тиилеп, бирги черни алган.

Черниң узун, бедиин халыырынга Сержи Шомуң-оол биле Виктор Севекпит эки көргүзүглерни чедип алган. Уруглардан черниң узунунга Зоя Сарыглар, а бедиинге Сарыглар Шевермаа өскелерден эки түңнелди чедип ап, тиилекчи болганнар.

Хөл-шыдыраага совхозтуң 12 шыдыраачылары ойнаан. Орта бирги, ийиги, үшкү черлерни Седен-Хуурак Бин-оол, Монгуш Мынчаа, Чамыш Чаныш-оол олар үлешкеннер.

Маргылдааның түңнелинде 16 аныяк мөгелерниң хүрежи болган. Орта совхозтуң механиги Сарыглар Дадар-оол шүүлген, үжүүрүн чолаачы Монгуш Борбак-оол алган.

Маргылдаага тиилекчи болган командаларга болгаш идепкейлиг киришкен спортчуларга дипломнарны, грамоталарны болгаш акша шаңналын тывыскан. Спортчу маргылдаа совхозта өзүп турар аныяк спортчуларның идепкейин, бо ажылдың сөөлүү үеде алаан сайзыраан турарын көргүскен. Олар район иштинге маргылдааларга дээре черлерни сөөлүү чылдарда улай ап келген болгаш разрядтыг спортчуларның саны өзүп турар.

Х. МОНГУШ.

267 ХАРЛЫГ ШОРТАН

1497 чылда Германияга 267 харлыг бир шортан туттурган. «Фридрих II хаанның 1230 чылдың октябрь 5-те демдектээш, бо хөлче салыпкан баштайгы балыы мен» деп бижип каан дээрбектиг болган.

1792 чылда эртемден Зельванд бир кижиден белек кылдыр өзир алган. Оон хөлүнге «Англияның хаан хайыраатызы Яков. 1610 чыл» деп бижип каан демдеглелдиг дээрбек чораан.

Лондонуң зоология садынга Галапагос ортулуктардан келген черепаха 175 чыл чурттаан.

Амытаннарның узун назылаанының сонуурганчыг ол даныызын сураглыг геронтолог, профессор Г. Пицхелаури «Узун назылаарының болгаш кыыырының айтырыгларын шинчилээринге И. Тархнишвилинин киирген үлүг-хуузу» деп шинчилел ажылын бижээн номунга киирген. Ук ном мындаа чаа парлаттынып үнген.

Ол эртемден үнүштернин узун назылаарының дугайында сонуурганчыг барымдааларны база лыпнаткан. Оларның амытаннардан узун назылаары хаая эвес болгулаар. Чижээлээрге, Франциянга 2000 харлыг дуб үнүп турган. Крымга, Балаклава чоогунга, муң чыл назылыг пөш турган. Шивилериниң 700, кипаристериниң 1500, пөштериниң 2000 чыл хире чедир назылап турганы билдинген.

Ыштарның эң улуг назылыы — баобаб. Оон узун назылазары — 5000 чыл. Африканың Гран-Газартвес суурунуң чоогунда өзүп турар бир баобабтың конгулуң 200 хире кижи чыглып кирер зал кылдыр дерип каан.

Ю. ГОЛЬДМАН.

ТБИЛИСИ.

Бүтпээн үдээшкин

(АТЕИСТИН ДЕМДЕГЛЕЛИ)

Сарыг шажынның номалы дээр чүве-биле алырга, кижи өлгениниң соонда ооң сүнезини 49 хонук иштинде аалын тегерип чоруур дижир. А ол сүнезинни чүгле хамнар көөр, аңаа кижите көзүлбес дижир, тик 49 хонгында, сүнезин сөөлүү үдеттирери-биле чедип келир. Ынчангаш ооң дөргүл-төрелдери ону шайлаңыр үдээрге, чүгле ынчан сүнезин кажан-даа катап эргивес кылдыр, онаашкан оранынче мөңгези-биле чоруптар. Бир эвес ол хүнүнде үдевес болза, сүнезин дөргүл-төрелдериңге эртинип чоруп тура-тура, бир чоок төрелин эдертип апаар, шуут чугаалаарга ол кижи өлүр дээрлер. Оон корткаш, шажынга чүдүлгелиг улус «49 хонукту» албан эрттирип турган.

Ол сагылганы барымдаалаан кижилер ам бөгүнге чедир безин «49 хонукту» эрттирип уламчылавышаан. А ону соксадыр дугайында демисежири ындыг-ла белен эвес, чүге дээрге оларга ону тайылбырлаары нарын, өске талазында, ындыг сагылганы үр үеде сагып эрттирип келген болганда, сургаалды ындыг белен билип аптар хире эвес, улгады берген төрелдер ону сагып тургулаар. Ынчангаш ындыг меге хуурмак чоруккa удур суртаалды ол хүнде эвес, харын доктаамал чорудары бистің — атеистерниң кол сорулгазы.

Республиканың кайы-даа булуннарында тыва улустуң иштинде амга чедир үргүлчүлеп турар «49 хонукту» соксадырынга бичии-даа болза, дөмек болур ирги бе деп бодааш, атеистер ажыглаар мооң адаанда бир таварылганы бижидим. Тывага революцияның биче мурнуу чарыында ол херек кырынга болган.

...Тыванның ынчаардагы Бөзи кожуунга дүжүметтериниң эң бай болгаш эргелиг Дамба-Хаа деп кижи ол черниң Буян Бадыргы дээр ноянның дуңмазы Байырты-Белекти улуг оглу Санчайга кудалаан. Байырты-Белек ынавайн барган. Чүге дээрге Санчайга ол ынак эвес-тир. А уругну албадаарын Буян-Бадыргы ноянга сүмелээрге, «ынавас кижини албадап шыдавас мен» дээш, тооваан.

Ооң соонда кандыг-бир албан ужуруунда Дамба-Ханы ноян кыйтыртырга, ол базы тооваан—барбаан. Үш удаа кыйгырткан — чок. Элчилер дамчыштыр ноянга ооң соглеткени: «хереөженнер чагырып шыдавас ноян каячап төре тудар чүвел, моон соңгаар Буян-Бадыргыны ноян деп хүлээп албас мен дидир деп чугаалаңнар».

Буян-Бадыргы эргезин ынчаар дорамчылаанынга хорадааш, кымга-даа үйгетпрбейн, Дамба-Хаанын аалынга халдып чеде бергеш, ону өөнден үндүр кыйгырып ап, хой кажаазының ыяжы-биле ылбырады эттеп каапкан.

Оон уламыдан Дамба-Хаа медерелинге кирбейн, каш-ла хонгаш өлген. Феодализмнин үеин ындыг турган-дыр...

Чайның бир иаиг хүнү. Өлген чагырыкчыны сөөлүү үдээр «дөртен тос хонук» келген турган. Чагырыкчының сүнезини-биле чугаалаштырар дээш, тулган дээн хамны хооп эккелген. Чагырыкчыны хөөржүдерде, хааржактааш, чер кырынга салып каан турган. Ол үеде бай улустарны ынчаар хөөржүдер. Чагырыкчының чоок дөргүл-төрелдери арага-хымызын, аъш-чемни оваазы-биле белеткен алгаш четкилен келген. Черге дүжүп, одагланганнар. Аъш-чемни делгээн, хам хадакты туткаш, чагырыкчының оон үүгле бодунуң көөрү дээр сүнезинин чемненириниче кый деп, алганын эгелээн. «Чаа чагырыкчы, ажы-төлүң бүрүн сол менди-дир. Сөөлүү катап аъштаныш, чемненип ал». Чүгле хамның караанга көстүр дижир, а өскелерге көзүлбес сүнезинден улус коргуп, сүртеп, хамдан өмээржилге дилеп, ооң артынче сыңныып, хоргадап турганнар.

Сүлде бо! Ынчап турда, чагырыкчыны хөөржүткен хааржактың артындан сарыг торгу-биле ораатты ынын алган кижи бо-ла келген. Улус шупту боттарының көргенинге бүзүревейн, меңнеп, алгы-кышкызы-биле тура халып келгеннер. Дектің мурнунда хам, туткан хадаан октапкаш, аъдында барган. Хараганда баглап каан аъттың тынын чежип четтикпейн, ону бижээ-биле үзе кескеш, мунгаш ыңай-ла болган. Корткан бир кижи бодунуң аъдынга-даа барбайн, ыңай болган хамның соонга авгангыры-биле ушкажыпкан.

Хам кортканынан кургамзыны алгырыпкаш, Бора-Хөл кайы сен дээш, бурт-ла дээн. Өске улустар аъттарының тыннарын үзе кезерип кезип, сывыра согарын сывыра соккаш, ушкаштыы — ушкаштыг, чадаа—чадаг, алгы-кышкызыбиле, ым-сымы-биле хамның соонче калбартышканнар. Улус орта кут чок-ла болган дижир, а хам кымдан-даа артык корткан, чүге дээрге ооң эзериниң көвүнчүү көк суг болган дээр чүве.

Сөөлүнде дыңнаарга чүү болган деп? Чагырыкчының чылгычызы чораан кайгал Көк-оол дээрзи «49 хонукка» улустуң ыяавыла келирин баш удур билгеш, шагда-ла аъдын «Ак-хая» аргазынга чажырыт баглап каапкаш, хөөр хааржаның артынга чаштынып чытканы ол чүве-дир. Келген улусту аңаа кижиң ынчаар коргудуп чорудупкан, а хамык арага-хымызын, эът, быштаан ийи аътка чүдүргеп. Хөр-Тайганың Оргу кырынга чайлагларда аалдарга чедирип, ынаар ажа бергеп сураа дыңналган деп, ында чугаалажыр.

Ол үеде чылгычы Көк-оол безин хамнарның улус мегелээр, хуурмак, эртем талазы-биле билир чүвези чок чоруун билир турганы илдеп. Болган ол чорукту билзе-даа, Көк-оолга яла, кеземче хүлээтпээн дээр, чүге дээрге хамның хуурмак чоруу чонга шоодуг болу бээр дээш, ол бүгүнү бүдүү базып каан. Ынчангаш кандыг-даа сүнезин деп чүве чок болгаш, хамнарның кара көрүүр дээр чүвези чонну төөреткен иүүлдүр...

Ф. СЕГЛЕҢМЕЛ.

Республиканың культура амыдыралы

ЧАА НОГААН ТЕАТР

Районнуң Культура бажыңының чанында ногаан театрның тудуу доозулган. Ногаан театрның сценазы делгем, хары угда 60 кижи туруп болур. Оон аңгыда, концертчилерге онза таарымчалыг, хеп кедер өрээл база бар.

Ногаан театр хары угда 500 ажыг кижи кирер олуттарлыг. Чаа ногаан театрны тудуп турганының чадаананың сентелге-тудуг участогунуң ажылчыннары Д. Сарыглар, Н. Дёмин, М. Хемер-оол болгаш оларның аразында 53 харлыг Ховалыг Дукур-оол Чадаана.

ирей ак сеткилдиг ажылдааның демдеглээр апаар.

Ногаан театрга баштайгы концерт чоокта чаа эрткен. Акы-дунма Моол Арат Республиканың Убса-нур аймаанның концерт көргүзүүн чадаанажылар улуг сонуургал-биле көрген. Өөнүктерниң талантызы көрүкчүлерни магадаткан.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Изиг хүнде сиген кезилдезинге бачым ажылдың соонда сугну ижип турда чүү дээр ону!

Г. СИРОТИННИҢ фотоэтюду

КИНО

ИЮЛЬ 16-ДА

«НАПЫРАЛ»: «Гренада, Гренада, мээң Гренадам» 10, 12, 2, «Серафим Фроловтуң ынакшылы» 4, 5.45, 7.30, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гераклдың маадыр чоруу» 3, 7, «Стамбул казначейниң салгалы» 5 шактарда.

ДЫҢНАДЫГ

Бо чылдың июль 17-де кежээкиниң 19 шакта культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга «К. Симоновтуң болгаш Эм. Казакевичиниң даймычылар дугайында тоожулары болгаш романнары» деп лекция болур. Лекцияны Педагогика эртемниниң академизының башкызы, филология эртемниниң кандидады эш Ф. С. Мальцев номчуур.

Лекция сөөлүнде кино болур.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропагандаа киллизинин 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, культура киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа база совет туруунуң киллизинин 21-27, информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга өрелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу 1).

ТС—00756.

Солун неделяда алды катап үнер